

Bahr-ı Sefîd’de Bir Osmanlı İstihkâmının Tamiri: Kandiye Kalesi Örneği (1820)

Repair of an Ottoman Fortification in the Mediterrenian Sea: The Case of Heraklion Castle (1820)

Mücahit Orkun İKİNCİ*

Öz

XVIII. yüzyıl, Osmanlı savaş konseptinde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Önceki yüzyıllarda ağırlıklı fetih ve taarruz odaklı olan Osmanlı savaş anlayışı, bu yüzyılın başından itibaren yerini ağırlıklı olarak savunma ve mevcut olan şehir, kale ve toprakları korumaya dayalı savaş stratejisine bırakmıştır. Bu durum XIX. Yüzyıl’da da büyük ölçüde varlığını muhafaza etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için kale ve istihkâmların tamiri ve tahkimi, savaşların seyri açısından oldukça önemli bir faktör olmuştur. Osmanlı kale ve istihkâmlarının savaş ve barış zamanlarındaki fiziksel durumlarını incelemek, savunma merkezli Osmanlı savaş stratejisinin somut çıktılarının ortaya konulmasında büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, Doğu Akdeniz’de önemli bir mevki olan Girit Adası’ndaki Kandiye Kalesi’nin 1820 tarihli tamiri üzerinde durulacaktır. Kalede yapılan mimari ve inşaa işlemleri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Bina Eminliği Defterleri (BOA. D. BŞM. BNE. d.) tasnifinde yer alan 16257 nolu Kandiye Kalesi Keşif Defteri özelinde ele alınacaktır. 1821 yılında başlayan Yunan isyanının hemen öncesindeki bir tarihte defterin tanzim edilmesi, savaş zamanı öncesi savunma tedbirleri bağlamında defterin önemini artırmaktadır. Defterde tamire muhtaç olan ya da yeniden inşa edilecek kaleye ait mevkiilerin, inşaat işlemleri için yapılan planlar, inşaatla kullanılan malzemeler, yapılması gereken masraflar ve tamir işlerinden sorumlu olan kişiler hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmaktadır. Kale ve istihkâmların tamiri ve tahkimi için gerekli olan malzeme, yapılan binalar ve gider kalemlerinin gösterildiği bu defterlerin verdiği bilgilerden hareketle, alınan savunma tedbirlerinin ve dönemin istihkâmcılığının genel mahiyetini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kale, İstihkâm, Tamir, Keşif Defteri.

Abstract

XVIIIth century was a period in which significant changes took place in the Ottoman war concept. The Ottoman war concept, which was mainly focused on conquest and attack in the previous centuries, was replaced by a war strategy based mainly on defense and protecting existing cities, castles and lands, as of the beginning of this century. This situation continued to exist to a large extent in the 19th century. Therefore, the repair and reinforcement of castles and fortifications was a very important factor for the Ottoman Empire in terms of the course of the war. Examining the physical conditions of Ottoman castles and fortifications in times of war and peace is of great importance in revealing the concrete outcomes of the defense-centered Ottoman war strategy. This study focuses on the 1820 repair of the Heraklion Castle on the island of Crete, an important location in the Eastern Mediterranean. The architectural and construction works carried out in the castle are discussed specifically in the Heraklion Castle Keşif Book numbered 16257, which is included in the classification of the Bab-ı Defteri, Başmuhasebe Kalemî Bina Eminliği Defterleri (BOA. D. BŞM. BNE. d.) of the Presidency Ottoman Archives. The fact that it was drawn up just before the Greek War of Independence that began in 1821 and was a pre-war defensive measure increases the importance of the notebook. In the book provides information about the castle's locations that need repair or will be rebuilt, the plans made for construction, the materials used in construction, the costs to be incurred and the people responsible for the repair work. In the study, document analysis method, one of the qualitative research methods, is used. Based on the information provided by these books, which show the materials, buildings and expense items required for the repair and reinforcement of castles and fortifications, it is aimed to reveal the nature of the defensive measures taken and the fortification of the period.

Keywords: The Castle, Fortification, Repairing, Keşif Book.

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, orkun.ikinci@kilis.edu.tr, ORCID:0000-0002-2593-8121

Extended Summary

Castles were architectural structures that played a primary role in the administration and defense of cities and regions in Ottoman Empire. Ottoman castles became the most important places where wars took place, with the inward-looking defensive concept of war that took shape with military defeats. There was a gradual evolution from the field battles in the classical Ottoman war concept to the concept of castle sieges and, especially from the second half of the 18th century, castle defense. Considering the importance of castles, the Ottoman Empire paid great attention to ensuring that its castles, especially those of great strategic importance, were in a condition capable of resisting military attacks in terms of soldiers, ammunition, munitions and fortifications. Along with the provision of military garrisons, ammunition and munitions in the castles, the physical fortification of these complexes was another important issue. In addition to wars and military attacks, attempts were made to repair the walls of castles and the structures inside them against the damage caused by disasters such as earthquakes, floods, storms, volcanic eruptions and fires. Efforts were made to fortify and complete the castles by constructing buildings and settlements that were deemed essential but did not currently exist in the castle.

People who were experts in positive sciences such as mathematics and engineering, called *fenn*, were assigned to rebuild or repair fortifications and fortifications such as castles. In the classical period, these construction processes were managed by officials called Hassa Mimarları (Imperial Architects). On the other hand, the Ottoman Empire, which closely followed Europe from the 18th century onwards, realized the importance of positive sciences in wars and military affairs in parallel with the developments in Europe and made various attempts to form military technical classes that had a good knowledge of sciences such as mathematics, engineering and geography. In this context, military engineering schools called Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun (Naval Engineering School) and Mühendishâne-i Berr-i Hümayun (Imperial Engineering School) were opened in 1775 and 1795, respectively. Engineers or engineer caliphs who were trained here, together with the Imperial Architects, managed the construction and repair works of the castle according to the *usûl-i fenn* (principle of science). The military technical experts and officers who graduated from these schools later formed the core of the Engineer class, which had an important place in the Ottoman army.

The Imperial Architects and engineers were assigned as building supervisors for the construction and repair of the castle. They sent the survey books to the center, in which they recorded the plans of the construction works to be carried out during the reconstruction or repair of the castle construction, the methods and techniques to be used in the construction, the materials to be used, the worker groups to be employed in the construction works and the possible total expenses to be incurred as a report. If the pre-construction survey and estimated costs were deemed appropriate by the center, the necessary construction procedures were implemented.

The Ottoman Archives contain many documents and survey book records regarding castle repair and maintenance operations. In archive records, it is clearly possible to see what kind of repair process many castles went through during war or peacetime, what kind of methods were applied and what types of materials were used when fortifying the castles, what professions the construction workers were selected from, and the amount of workers' wages and total expenses. This situation enables the historian to obtain extensive information and generate ideas about the nature of Ottoman fortification and military construction.

This study focuses on the repair operations carried out in the Heraklion Castle based on the Hijri 1235 keşif book. The subject is discussed specifically in the book numbered 16257 regarding the repair of the Kandiye Castle, which is included in the Bab-ı Defteri, Başmuhasebe Kalemi Bina Eminliği Defterleri. In the study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. In the light of the information in the notebook, it was aimed to reveal the general situation of Ottoman fortification and military architecture, especially in the repair of the Heraklion Castle in the first half of the 19th century. In addition, another purpose is to obtain and present information about the price economy of construction materials of the period based on the note book.

The fact that the island of Crete, located on the Hellenic arc, is a region where earthquakes occur frequently has caused the destruction of the castles on the island along with the settlements on it, and the collapse of many parts of the castles. For this reason, Heraklion Castle was in need of repair many times and was repaired. The earthquake closest to the date of the examined note book number 16257, which is Hijri 1235/Gregorian 1819-1820, is the earthquake of May 1810, which was felt in Crete and surrounding settlements and caused deep destruction and human loss in Heraklion. Indeed, it is seen in the note book that some of the repaired places were destroyed due to earthquakes. It is also known that the Heraklion Castle, which is adjacent to the sea, was damaged in places by storms and occasional floods. In addition to natural disasters, it can be said that the aim of repairing and fortifying Heraklion, which was a very important castle for the Ottomans, was important to the state on the eve of the Greek Revolt, whose footsteps were beginning to be heard on the dates of the castle's repair.

Giriş

Girit Adası'nda bulunan Kandiye, eski çağlardan günümüze Akdeniz'de bulunan en eski yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Bulunduğu stratejik konum itibarıyla tarihsel süreçte pek çok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Venedik hâkimiyeti döneminde bu önemini korumaya devam eden Kandiye, 1669 yılında yaklaşık 25 yıllık bir kuşatmanın fetihle sonuçlanmasıyla Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kuşatma esnasında oldukça hasar gören şehir ve kale, dönemin veziriazamı olan Fazıl Ahmed Paşa (ö. 1676) tarafından fetih sonrası onarılarak eski canlılığına kavuşturulmak istenmiştir (Gülsoy, 2001, s. 304). Şehirde bulunan bazı kiliseler camiye çevrilmiş, söz konusu yerleşim yerini şenlendirmek için çevre köylerden Rumlar ve Anadolu'dan pek çok Türk bölgeye iskân ettirilmiştir. (Adıyeke ve Adıyeke, 2024, ss. 48-56) Osmanlı döneminde nüfus açısından adanın en büyük şehri olan Kandiye, Girit Eyaleti'nin 1850 yılına kadar merkezi olmuştur. (Adıyeke ve Adıyeke, 2024, s. 64)

Kandiye, Levant ticaretinde önemli bir mevkiye sahip olan ve tüccar gemilerinin sıkça uğradığı bir limana sahiptir. Adada imal edilen zeytinyağı ve sabun bölgeye olan alakanın temel unsurlarındandır. Yine adada üretimi yapılan şarap, bal ve yağ ticareti de Venedik ekonomisi için önemli gıda maddeleri olmuştur. (Gülsoy, 2001, ss. 303-304). Öte yandan Kandiye, Akdeniz ile Ege Denizi'nin kesiştiği kilit bir noktada bulunmaktadır. Venedik hakimiyeti döneminde Kandiye, Batı'nın Doğu ülkelerine yakın ileri bir karakolu olarak görülmüştür. Osmanlı hakimiyetinde ise Anadolu ve Rumeli sahillerinin kilidi ve koruyucusu olan bir serhad olarak vasıflandırılmıştır. Kandiye'nin bu önemi, şehrin asayiş ve güvenliğini temin eden büyük bir kalenin bulunma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti için Akdeniz sahillerinde ileri bir karakol görevi gören Girit Adası ve buranın merkezi olan Kandiye'nin, lojistik, insan kaynağı ve istihkâm açısından korunaklı olmasına özen gösterilmiştir. Bu amaca binaen kale, savunma savaş stratejisinin Osmanlı harbiyesince benimsendiği 18. yüzyıldan itibaren gerekli görülen zaman ve durumlarda tamir sürecinden geçirilmiştir.

Osmanlı Devleti, kalelerinin tamirinde, tamir işlemlerine başlanılmadan önce, ilk olarak mühendislik ve mimarlık alanında uzman olan kimseler tarafından onarımın nasıl cereyan edeceğine dair ön muayene ve plan yapıp ilgili bilgiler kaydedilmekteydi. Hassa mimarları, bina eminleri ve daha geç tarihlerde Mühendishâne mühendis ve halifeleri¹ tarafından idare edilen bu vazifeyle, tamiratta yapılacaklar ve bunlar için gerekli tahmini masraflar ilgili defterlere kaydedilerek merkeze arz edilirdi. Klasik dönem Osmanlı mimarisinde masraf çıkarma yöntemi olarak ağırlıklı olarak keşif yöntemi kullanılmaktaydı. Tahmini fiyat çıkarılan kayıtlara kârnâme denilmekteydi. Buraya kadar olan süreç, tamiratla ilgili *Keşf-i evvel* (birinci keşif) işlemini ifade etmekteydi. Merkezin buna onay vermesi halinde onarım planı pratiğe geçerdi. (Yılmaz ve Dikmen, 2012, ss. 77-78) Öte yandan, yaklaşık bir maliyetin yapım öncesinde veriliyor olması tahmini olanla gerçekleşen tutar arasında fark oluşmasına sebep olabilmekteydi. Bununla birlikte *Keşf-i evvelde* zikredilmeyen veya ek bir tamiri gerekli kılan bir durumun söz konusu olmasıyla *keşf-i sâni* (ikinci keşif) yapıldı. Bina eminleri, Hassa mimarları ve mühendislerin tuttukları bu kayıtlara *keşif defterleri* denilmekteydi. (Dündar, 2013, ss. 293-297; Serin, 2016, ss. 459-461)

Bu çalışmada, 16257 nolu Kandiye Kalesi'nin ilk tamirinden sonra yapılan ikinci tamirine içeren keşif defteri üzerinde durulmaktadır. Tamir edilen yerler tablo halinde yaklaşık maliyet fiyatlarıyla sunulmuştur. Maliyet hesaplamasında bazı işlem hatalarının olduğu tespit edilmiştir. Bunların tabloda doğrusu belirtilip (*) işareti konularak gösterilmiştir. Masraflar defterde akçe üzerinden hesaplanmış, defter sonunda toplam akçe ve guruş olarak karşılığı verilmiştir. Uzunluk ölçü birimi olarak zirâ kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi esas alınmış ve tamir planında yer alan malzemeler, fiyatları ve yapı türleri tablo ve grafiklerle betimlenmeye çalışılmıştır.

Kandiye Kalesi'nin Onarım Sebepleri ve Daha Önceki Onarımları

Serhaddât-ı kılâ-ı hâkâniyyeden (Sultan'ın sınır boylarındaki kaleleri) olan Kandiye Kalesi'nin Osmanlılar döneminde onarım sürecine değinmeden önce, kalenin tamir edilmesini gerekli kılan sebeplere yer vermek yerinde olacaktır. Tespit edilebildiği kadarıyla bölgede sıkça yaşanan depremlerin burada önemli bir sebep olduğu görülür. Helen yayı ve Girit hendeği üzerinde bulunan Kandiye, tarihsel süreçte depremlerin sıkça yaşandığı bir yer olmuştur. Adanın Osmanlı Devleti tarafından kuşatıldığı sırada 1662 ve 1665 yıllarında iki deprem gerçekleşmişken (Cengiz, 2023, s. 1536), adanın fethinden sonra ilk olarak Kandiye'de 1681 tarihinde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem sebebiyle şehirdeki binaların üçte biri yıkıldığı, 3400 kişi öldüğü ve 2400 kişinin de yaralandığı görgü tanıklarınca kaydedilmiştir. (Vogt, 2001, s. 39)

Adada depremler 18. yüzyılda da meydana gelmeye devam etmiştir. Helenik yayda 1717 yılında meydana gelen bir deprem adanın tüm bölgelerinde önemli düzeyde hasar bırakmıştır. (Ambraseys ve Finkel, 2001, s. 107) Yine 1738'de Helen yayında ve 1741 yılında Rodos açıklarında deprem olmuştur. (Cengiz, 2023, s. 1536) Bu yüzyılda yıkıcı etkisi en büyük deprem ise Şaban 1183/ Kasım-Aralık 1769 tarihinde meydana gelmiştir. Söz konusu depremde Kandiye şehri en büyük hasarı alan bölgedeki yerleşim yerlerinden biri olmakla birlikte, kalesinin büyük bir kısmı yıkılmıştır. (Ambraseys ve Finkel, 2001, s. 113; Cengiz, 2023, s. 1536) 18. Yüzyıla ait son deprem felaketi ise 1780 yılında meydana gelmiştir. (Cengiz, 2023, s. 1536)

¹ Mühendishâne hocalarından Esad Efendi'nin Edirne ve havalisinin tahkimi ile görevlendirilmesine dair belge bu konuda verilebilecek bir örnektir. (BOA, C.AS.458/19119) (15 Safer 1245/16 Ağustos 1829.)

Çalışmanın odaklandığı dönem olan 19. yüzyılın ilk çeyreğinde de Girit'te depremler meydana gelmiştir. 1810 yılında Şubat ve Mayıs aylarında olan depremler çok şiddetli bir şekilde hissedilmiştir. Şubat ayındaki depremde Kandiye'deki pek çok caminin, kente su getiren kemerlerinin, kale siperlerinin, tabyalarının ve tophanesinin ağır hasar aldığı bilinmektedir. (Adıyeke ve Adıyeke, 2012, s. 3) Mayıs ayındaki depremde ise, Kandiye kalesinin önemli bir kısmı yıkılmış ve Kandiye şehrinde 2000'e yakın kişi yaşamını yitirmiştir. Bu depremde Kandiye'de bulunan yapıların üçte birinin yıkıldığı yahut Kandiye'de sağlam olarak yalnız üç evin kaldığı da bu depremle alakalı anlatılar arasında yer almaktadır. (Vogt, 2001, s. 23,28) Bunun dışında 1814 ve 1815 yıllarında meydana gelen depremlerin de şehre küçük hasarlar verdiği bilinmektedir. Bu yüzyılda büyüklüğü ve yıkıcı etkisi olan bir diğer deprem ise 1856 yılında yaşanan ve etkisini en çok Kandiye'de gösteren deprem olmuştur. (Kellner-Heinkele, 2001, ss. 205-208; Adıyeke ve Adıyeke, 2012, ss. 1-38)

Çalışmada ele alınan defterde; depremler dışında doğal etmenler olarak fırtına² ve kalenin yer yer dış cephesini tahrip eden yoğun deniz dalgalarının da onarımı gerekli kılan faktörlerden olduğu görülmektedir. Nitekim defterde belli yerlerde fırtına ve şiddetli rüzgârın ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan dalgaların kalenin deniz tarafındaki mevkileri ve duvarları tahrip ettiği aktarılmaktadır. (BOA, D. BŞM. Deformasyon. 10, 14.) Kalenin tamir ve onarımını gerekli kılan olası bir diğer sebep de denizin nemli havasının kale bedeninde rutubete bağlı bir deformasyon oluşturabileceği yönündedir. Bu nedenlere bağlı olarak Kandiye Kalesi'nin 18. yüzyıl boyunca çoğunlukla depremlerden ve diğer doğal faktörlerden meydana gelen tahribattan dolayı pek çok kez onarıldığı görülmektedir.

18. yüzyılın ilk yarısında 1722, 1736, 1738 ve 1749 yıllarında ve yüzyılın ikinci yarısında 1762, 1770 ve 1776 yıllarında kale onarım görmüştür. 1738 yılında kalenin önemli bir mevkisi olan Nezaret Kapısı yeniden inşa edilmiş, Uğrun Kapısı ve çevre duvarları onarılmıştır. Bu sıralarda Ak Tabya, Baltalar Tabyası, Bâla ve Hûnî Tabya mevkileri de tamir edilmiştir. (Cengiz, 2023, ss. 1538-1541) 1770 yılında da kale hemen hemen tüm mevkileriyle onarılmıştır. (Cengiz, 2023, ss. 1541-1543) 16 Zilkade 1183/14 Mart 1770 tarihli bir belgede büyük ölçüde yıkıma uğrayan Kandiye Kalesi'nin tamire muhtaç olduğu ve merkezce atanan görevliler eliyle kalenin acilen tamir edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. (BOA, MAD. d. 9999, s. 225) 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği ve Rus donanmasının Akdeniz'de filo bulundurduğu bu dönemde kalenin, düşmanın olası bir saldırısına karşı korunaklı bir hale getirilmesi düşüncesinin de etkili olduğu burada ifade edilebilir. Bunun dışında 1776 yılı tamirinde Kule-i Kebîr mevkisinde tamir çalışmaları yapılmıştır. (Cengiz, 2023, s. 1546) Yüzyılın sonlarına doğru Şaban 1197/ Temmuz 1783 tarihli bir keşif defteri kaydında da Kandiye kalesinin yıkılan ve harap olan mevkilerinin onarıldığı görülmektedir. (BOA, D. BŞM.d. 16028, s. 3) Yine 13 Şaban 1201/1 Haziran 1787 tarihli bir keşif defterinde de Kandiye Kalesi'nin tamire muhtaç olan kısımları ve gerekli olan masraflar kaydedilmiştir. (BOA, D. BŞM.d. 16049, s. 2-4)

19. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında Kandiye Kalesi'nin tamiri ve bunun için yapılacak keşif işlemleri ile alakalı bazı belgeler ve iki keşif defteri bulunmaktadır. Divan-ı Hümayun hâceganından olan Hacı Bedri Efendi Kandiye bina emini olarak tayin edilmiştir. 1817 yılında Kandiye kadısı ve naibi, kaledeki yeniçeri ağası, yerli ve kapıkulu yeniçerileri ve diğer askeri gruplar ile Girit defterdarı ve belde bulunan mimarlar tamir işinde Hacı Bedri Efendi'nin idaresinde harap olan kaleyi tamir etmekle görevlendirilmişlerdir. (BOA, C. AS. 22/994, 1, 23)

² Rüzgâr şiddetinden kaledeki bazı yapıların çatılarının uçtuğu veya harap olduğu kaydedilmekte. (BOA, D. BŞM. d. 16257, s. 2.)

Cemaziyelahir 1232/11 Mayıs 1817.) Hacı Bedri Efendi'nin kaledeki tophane mahalli ile diğer mevkilere olan tamirinde kullanılmak üzere Girit mukataasından kereste temin edilecekti. (BOA, C. AS. 775/32778, 18 Cemaziyelevvel 1232/6 Nisan 1817.) Girit mukataasında yeterli kerestenin olmamasından dolayı tophane damları için İstanbul'dan Kandiye'ye kereste gönderileceği söylenmiştir. (BOA, C. AS. 775/32778, 18 Cemaziyelevvel 1232/6 Nisan 1817.) İlâveten kalede bulunan topların kundaklarının da tamiri veya yeni baştan imali için Kandiye sakinlerinden Hanyalızade Halil Ağa görevlendirilmiş ve tairata başlanmıştır. (C. AS. 1058/46544, 9 Şaban 1232/25 Haziran 1817.) Fakat Hacı Bedri Efendi'nin tamir için gerekli malzeme ve masraflar için para temin ederken yaptığı usulsüzlük nedeniyle bu tarihten kısa bir müddet sonra, dönemin Girit valisi ve Kandiye muhafızı olan İbrahim Hilmi Paşa'nın merkeze onun bu durumunu bildirmesi üzerine Hacı Bedri Efendi idam edilmiştir. (BOA, HAT. 497/24409, 15 Şaban 1232/1 Temmuz 1817.)

Hacı Bedri Efendi'nin idamıyla ilerleyen süreçte, 1817 yılında yapılan keşif ve tamirata dair arşiv kayıtlarında bir keşif defterine rastlanılamamıştır. Bu durum Hicri 1235/ Miladi 1819-1820 yılına kadar onarım işleminin akamete uğradığı veya bu tarihlerde yapılması emredilen tamire dair keşfin ancak Safer 1235/Kasım-Aralık 1819 dolaylarında sona erdiği gibi ihtimaller söz konusu olabilir. Arşiv kayıtlarında bu soruyu açık bir şekilde cevaplandırabilecek bir veriye rastlanılamamıştır.

1 Safer 1235/ Kasım 1819 tarihli olan defterde kalenin tamire muhtaç olan yerlerinin keşfinin yapılması merkez tarafından emredildiği belgede bildirilmektedir. Tamir olunması gereken yerler masrafları ile kaydedilmiştir. Bu tamiratın yapımında başta Kandiye muhafızı Mustafa Paşa olmak üzere, Hanyalızade Halil Ağa ile bölgede bulunan belde mimarları görevlendirilmiştir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16247, s. 2) Bu keşifte kale için gerekli olan tamirata dair toplam masraf 55899,5 gurus olarak hesaplanmıştır. Bina emini olarak Mehmed Sadık Efendi'nin en son sayfada mührü bulunmaktadır. (BOA, D. BŞM. BNE.d. 16247, s. 14) *Keşf-i evvel* olması muhtemel³ bu keşifte, tophane, kale duvarları, liman, tabyalar mazgallar ve pek çok mevkinin tamir veya yeniden inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu keşifte zikredilen yerlerle çalışmanın odağında olan diğer keşifte adı geçen yerlerin büyük oranda aynı yerler olduğu görülmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16247, s. 2-14.) İlk keşiften yaklaşık 4 ay sonra *keşf-i sani* yapılması, önceki keşifte önerilen tamiratın yeterli olmadığı ve kale için ikinci bir keşfin yapılması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmada ele alınan defterin ait olduğu tarihe özel bir durumun da söz konusu olabileceğine dikkat çekmek gerekmektedir. Hicri 1235/Miladi 1819-1820 tarihinden kısa bir süre sonra 1821 yılında başlayacak olan Yunan İsyanı öncesi kalenin tahkim edilmesi ve olası saldırılara karşı korunması da 1820 yılı onarımının sebepleri arasında yer alabilir. Osmanlı kale onarım ve tamirlerinin de doğal afetler dışında savaş zamanlarında yahut savaşa hazır olması bağlamında barış dönemlerinde tahkim edilmesi gayesiyle onarıldığı bilinmektedir. Kalenin onarıldığı günlerde Rum tebaanın yoğunlukta olduğu bazı mevkilerde isyanın kıvılcımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. İsyanın tarihsel sürecinde Girit'in neredeyse tamamında büyük çatışmalar meydana gelmiş ve Kandiye Kalesi aylarca isyancılar tarafından muhasara altında kalmıştır. 1824 yılı mayıs ayına kadar Kandiye'de isyan devam etmiştir. (Adıyeke ve Adıyeke, 2024, ss. 200-203) O esnada adada meydana gelen veba salgını ve Akdeniz'de Rum isyancıların lojistik ve ikmal yollarını tıkaması Girit'teki askeri birlikler ve şehir muhafızlarını zor durumda bırakmıştır. (Ahmed Cevdet Paşa, 1292, ss. 156-189). 15 Cemaziyelevvel 1234/12 Nisan 1819

³ Defterde yapılan keşfin keşf-i evvel olduğuna dair bir ibare bulunmayıp akabinde yeni bir keşif defterinin çıkarılması, bu defterin keşf-i evvel defteri olduğuna delalet etmektedir.

tarihli bir arşiv belgesinde ise, Kandiye Kalesi'nin asker, cephane ve mühimmat açısından ikmal ve muhafaza edilip durumun orada görevli bir tüfenkçi zabiti tarafından merkeze rapor edilmesi istenmektedir. (BOA, AE. SMHD. II. 39/260) Buradan hareketle Hicri 1235/Miladi 1820 yılında gerçekleştirilen tamir ve onarımın etkisi büyük doğal afetlerle birlikte kapıda olan bir savaşa karşı tedbir almak amacıyla da yapılmış olabileceği düşünülebilir.

16257 Nolu Keşif Defterinin Muhtevası ve Özellikleri

Bab-1 Defteri, Başmuhasebe Kalemi Bina Eminliği Defterleri tasnifinde yer alan 16257 nolu defter, arşiv kayıtlarında; “Girid adasında bulunan Kandiye Kalesi'nin tamire muhtaç kısımlarının tamir ve tekmlinden sonra yapılan keşfi gösterir defter” olarak kaydedilmiştir. Bu ibareden de anlaşılacağı üzere keşf-i evvelden sonra kale için gerekli olan ve keşf-i evvelde yer almayan yerlerin tamirine defterde yer verilmiştir. 20 sayfadan ibaret olan defterin 1, 18 ve 20. sayfaları boştur.

Önceki keşfe Hanyalızade Halil Ağa'ya havale edilen ve ilk keşiften sonra ikinci bir keşif yapılması emri gereğince bu defter tanzim edilmiştir. Bu keşfin genel idaresini üstlenmek üzere bir bina emini de görevlendirilmiştir. İlk keşif defterinde olduğu gibi defterin ilk sayfasında adı geçmeyen bina emininin, yine defterin son sayfasında mührü bulunan Mehmed Sadık Efendi olduğu anlaşılmaktadır. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 17.) Ona refakat etmek amacıyla hassa mimarı halifelerinden Selim Sabit Efendi ve Kandiye'de olan kale mimarları görevlendirilmişlerdir. Söz konusu tarihte Girit eyaleti valisi ve Kandiye muhafızı Seyyid el- Hâc Mustafa Paşa idi. Öte yandan Kethüdâ-yı bevvâbîn İbrahim Ağa, Girit defterdarı ve kâimmakâmı olan Seyyid Mehmed Efendi, hazine kâtiplerinden Ruznamçe Mustafa İsmet Efendi ve şehrin ulemasından eski müftü (müftî-i sâbık) Mustafa Efendi gibi kimseler de görevliler arasında yer almaktaydı. Askeri zümreden Kandiye Kalesi yeniçerileri zabiti Mehmed Said Ağa, yerli yeniçeri kethüdası Ömer Ağa ve Kandiye dizdarı İsmail Ağa gibi kişiler de keşif ve tamir işlerinde vazifelendirilmişlerdi. Defterin tarihi 11 Cemaziyelahir 1235/27 Mart 1820'dir.⁴

Defterde, tamir edilen mahaller alt başlıklar halinde ayrılmamış olup, tek bir başlık altında bütün olarak kaydedilmiştir. Ancak gerekli olan inşaat malzemeleri ve fiyatları kalem kalem zikredilmiştir. Malzemelerin ölçülerini belirtmek amacıyla tûlen⁵, arzen⁶ ve kadden⁷ olarak ebatları yazılmıştır. Fiyatlarda akçe baz alınarak hesaplamalar yapılmış, defterin sonunda toplam akçe tutarı ve onun gurusu olarak karşılığı yazılmıştır. Masraflara inşaatın yapılmasında kullanılacak iskele ve salıncak maliyetleri de eklenmiştir. Ölçüleri verilen

⁴ Defterde; “Kandiye kal'asının Tophânesi derûnunda mühimmât anbarı ve beden ve tabyalarda mevcûd mühimmât mahzenleri ve derûn-ı bîrûn-ı kal'ada beden ve tabya ve hendek duvarları ve hisariçeleri ve liman ve iskelesi ve sâir mîrî ebniyelerinde müşrif-i harâb ve mâil-i turâb ve muhtâc-ı ta'mîr olan mahalleri ba-emr-i âli Kandiye sükkânından Hanyalızâde Halil Ağa ma'rifetiyle ta'mîr ve tecdîd olunub... “ ibaresinde adı geçen yerlerin önceki keşif uyarınca onarıldığı fakat bu mevkiilerde önceki tamir işleminde eksik yapılan veya tamir edilmeyen yerlerin yapılan bu keşif sonucunda tekrar onarıma tabi tutulacağı belirtilmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 2.)

⁵ Uzunluk demektir. (Çağbayır, 2017, s. 803)

⁶ Genişlik demektir. (Çağbayır, 2017, s. 96)

⁷ Boy demektir. (Çağbayır, 2017, s. 1695)

malzemelerin birim fiyatları ile tûlen, arzen ve kadden ölçülerinin çarpımından terbi⁸ denilen gereken toplam malzeme metrekaresi hesabı da defterde kalem kalem verilmektedir.

Fakat bazı hesaplamalarda hatalar yapıldığı ve yanlış rakamların yazıldığı görülmektedir. Örneğin, Tophane meydanında kârgir⁹ mahzenler üzerinde molozların üzerine kireç-i horasan ile yenilenmesi işlemi için gereken malzeme birim fiyatı 45 akçe ve terbi¹⁰ 2583 akçe olup toplam masraf 116235 yazılacağı yerde 116225 yazılmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 3.) Bir başka örnek olarak, Kızıl tabyadan yerliler karakolhanesine varıncaya kadar olan duvarların derz yenilenmesi için gereken malzeme birim fiyatı 75, terbi¹¹ 250 olup toplam masraf 18.750 akçe olarak hesaplanmak yerine, 16750 olarak hesaplanmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 8.)

Yapılan keşifte uzunluk ölçü birimi olarak zirâ kullanılmıştır. Arşın olarak da isimlendirilen zirâ, kendi içerisinde de türlere ayrılmaktadır. Alım-satıda kullanılan çarşı arşını dışında inşaat ve onarım işlemlerinde mimar arşını veya bina arşını ölçü birimi olarak esas alınmıştır.¹⁰ Tamir ve onarımda kullanılacak olan bazı malzemeler için farklı ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerine de yer verildiği görülmektedir. Defterde mismâr (çivi), kurşun, demir, horasan kireci ve alçı için kıyye, kireç için kantar, moloz taşı için çeki ve kara turâb (siyah toprak) için yük ölçüleri kullanılmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 17.) Ölçü birimlerinin yerleşim yerine göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu ölçü birimleri ile ilgili tespit edilebilen kaynaklardan yola çıkarak bazı verilere ulaşılmıştır.¹¹

Kalede Yapılan Onarım ve Tamir İşlemleri

Defterin yapılan ikinci keşfi içermesine karşın, yapılan tamir işlemlerinin birinci keşften daha fazla olduğu görülmektedir. Defterde aktarılan tamir veya inşa işlemleri, usulleri ve kullanılan malzemeler, dönemin kale inşa stiline ışık tutmaktadır. Tamir sürecinde en çok yapılan işlemin duvar inşası olduğu görülmektedir. Kale duvarları, liman ve iskeledeki yerler, kale tophanesindeki yapılar, tabyalar ve orada bulunan siperler, kaledaki yerli yeniçeriler, müstahfızlar, azaplar ve gönüllüler gibi askeri garnizona ait olan karakol hanelerin ve kaledaki köşk ve yalıların duvarları tamire tabi tutulmuştur. O tarihlerde çimentonun henüz kullanılmaması sebebiyle yapılan duvarlarda malzeme olarak kum, kireç veya moloz taşları gibi maddeler birleştirilerek harç hazırlanmıştır. (Sınar, 2020) Defterde duvar inşasında sıkça zikredilen horasan harcı, tuğla ve kiremit gibi malzemelerin birleştirilmesiyle üretilen harç demektir. (Böke, Akkurt ve İpekoğlu, 2004, ss. 91-92) *Taşı mahlût* yani birden çok malzemenin

⁸ Sözlükte Terbi, murabba' olarak, tûl ve arzını hesap etmek, tarlayı veya araziye ölçmek anlamında kullanılmıştır. (Sami, 2015, s. 394)

⁹ Kâgir olarak da yazılıp, taş ve tuğladan yapılan binalar için kullanılan bir terimdir. (Çağbayır, 2017, s. 808)

¹⁰ III. Selim döneminde Mühendishâne-i Berrî'de arşın veya zirânın standartlaştırılması üzerine 1 mimar arşını; 12 hat=24 parmak=75,6 cm'e karşılık gelmektedir. (Kürkman, 2003, s. 117; Taşkın, 2005, ss. 141-142) Barkan'ın yayınladığı Kandiye kanunnamesinde 1 zirâ= 7 kabza= 28 parmak olduğu aktarılmaktadır. (Barkan, 2001, s. 352) Fakat genel olarak 1 mimar arşını 75,8 cm'ye tekabül¹⁰ ettiği görüşü kabul görmektedir. (Hinz, 1990, s. 73; Türkman, 2003, s. 116; Taşkın, 2005, ss. 141-142; İnalçık, 2016, s. 461)

¹¹ Buna göre, kıyye genel kabul olarak 1, 28 kg olarak kabul görmektedir. (Taşkın, 2005, ss. 96-97) 19. Yüzyılda Kandiye'de 1 kantarın= 44 okka= 55-56 kg olduğu bilinmektedir. (Kürkman, 2003, s. 144; Taşkın, 2005, s. 55) Öte yandan yük denilen ağırlık ölçüsünün Anadolu'da bir ata veya deveye yüklenen maksimum yük miktarı olduğu ve bunun da yaklaşık 144-160 kilografa tekabül ettiği bilgisi yer almaktadır. (Kürkman, 2003, ss. 411-412; İnalçık, 2016, s. 470) Taş, toprak ve barut gibi malzemeler için kullanılan çekinin = 4 kantar = 225-250 kg arası olduğu aktarılmaktadır. (Kürkman, 2003, s. 112; İnalçık, 2016, s. 462)

birleştirilmesi ile elde edilen harç bu manaya gelmektedir. Yine *seng-i küfekî* olarak adlandırılan taşların da kullanıldığı görülmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 11.) Küfekî; rengi açık, ağırlığı hafif ve kolayca yapıya işlenebilir yer yer boşlukları olup zamanla sertleşen bir taştır. (Kubbealtı Lugatı, 2024a) Duvar yapımında yer yer karo taşlarının da kullanılıp karo duvar inşa edileceği aktarılmaktadır (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 2-3, 10.)

Yapılan duvarlarda dolma duvar yapımı da pek çok yer için söz konusudur. Dolma duvar inşasında birbirine paralel iki sıra kazıklı çit, arasına toprak doldurmak suretiyle yere çakılırdı. Duvarı sağlamlaştırmak amacıyla yatay kalaslar da konurdu. Osmanlı klasik döneminde *palanka* adı verilen ve küçük kale olarak nitelendirilebilecek yapılarda veya tabyalarda dolma duvarlar sıkça görülmekte idi. Dolma duvarlı yapıların olası bir saldırı anında ancak yakın mesafeden atılan top atışlarıyla yıkılabilmekteydi. (Özgüven, 2001, ss. 1-12; Özgüven, 2009, ss. 171-172; Nicolle, 2010, s. 21)

Defterde müşahade edilen bir diğer duvar türü ise yonma duvardır. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 10) Kelime anlamı ile yonma; yontma kelimesinden gelmektedir. Yontma ise, bir şeyin dış yüzeyindeki çıkıntıları veya pürüzleri tıraşlamak ve düzeltmek anlamına gelmektedir. (Çağbayır, 2017, s. 1808) Yonma duvar ise, yontulup, tesviye edilen ve dış yüzeyine düzgün bir form kazandırılan duvar olarak tanımlanabilir. (Toprak ve Arslan, 2021, s. 2414) Duvar inşaatında tomruk taşının¹² da duvar bedeni için kullanıldığı görülmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 10-14)

Duvar inşası ile duvar bedenlerine ve yapının iç ve dış taraflarına derz yenilemesi yapıldığı görülmektedir. Defterde pek çok yerde şiddetli rüzgâr ve buna bağlı olarak gelişen deniz dalgalarından denize bitişik olan kale surları ve tabya duvarlarının zarar gördüğü belirtilmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 14-15.) Akdeniz ikliminin tüm yönleriyle kendini gösterdiği bir coğrafyada zamanla nemden derzlerin eskimesi doğal bir durumdur. Buna mukabil kale bedeninde, tophane mevkisinde ve tabya bedenlerinde pek çok yerde derz yenilenmiştir. Derzle birlikte gerekli görülen kısımlarda boya ve badana da yapılmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE.d. 16257, s. 8-11.)

Öte yandan pek çok yerde rıhtım imlâsı (doldurması) yapıldığı da defterde zikredilmektedir. (BOA, D. BŞM. BNE.d. 16257, s. 5, 9, 13.) Liman veya iskele gibi yerlerde sıkıştırılmış taş ve toprağın kullanılıp denizi doldurulmak suretiyle yapılan, gemilerin kıyıya yanaşması veya yük indirmesini sağlayan yapılara rıhtım denmektedir. (Kubbealtı Lugatı, 2024b) Kalede liman yakınlarında pek çok mevkiye rıhtım yapılması kalenin malzeme, erzak, insan kaynağı ve cephane açısından dışarı ile olan lojistik bağı ve ticaretinde oldukça önemlidir.

Tamir sürecinde kaledeki bazı bölgelerde sakıf (çatı), harpuşa¹³, nerdübân (merdiven), pencere ve kapı onarımı da yapılmıştır. Kalede büyük giriş güzergâhlarıyla birlikte tamir edilen bazı yapılara da yeni kapılar konulmuştur. Binaların içindeki kapıların meşe ağacından, kilidinin demirden yapıldığı görülmektedir (BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s.6). Öte yandan kale içerisindeki köşklerin ve tabyaların dış kapıları ve kalenin kapılarının yapımında demir parmaklıklar kullanılmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE.d. 16257, s.6.) Bunlarla birlikte duvar veya

¹² Bütün halinde olan iri taşlar için tomruk taşı denilmektedir. (Toprak ve Arslan, 2021, s. 2414)

¹³ Hâr ve puşt kelimelerinden türeyen bu kelime, Farsça eşeksirtı anlamına gelmektedir. (Çağbayır, 2017, s. 605) Dış etkenlerden korunmak amacıyla duvarların ve çatıların üzerini örterek yağmur ve karın birikmesini önleyen yapılara denmektedir. (Mimari Terimler Sözlüğü, 2024)

kapı tamiri ve yapımında tolos¹⁴ denilen birbirleriyle örüntülü kemer yapılarının duvarı veya kapıyı sağlamlaştırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Tüm bu işlemlerde yukarıda zikredilen görevliler dışında inşaat işlerinde bilfiil görev alan işçilerin de bilgisi defterde yer almaktadır. Duvarcı, rençber ve marangoz gibi meslek gruplarından kişiler ve aldıkları ücretler de kaydedilmiştir.

Tablo 1: Kandiye Kalesi'nin ta'mîr ve tecdîdinde çalışan işçiler ve aldıkları ücretler

Meslek	Yevm (Gün)	Ücret
Neccârân	1	45 para
Duvarciyân	1	45 para
Rençberân	1	20 para
Rençberân maa Hayevân	1	25 para

Kaynak: BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 17.

Tabloda yer alan verilerde usta ve amelenin ücretlerinin günlük olarak hesaplandığı görülmektedir. Böylece bir inşaat ustası ve amelesi çalıştığı gün kadar ücret almaktadır. Öte yandan neccâr (marangoz) ve duvarcı ustalarının daha fazla ücret aldıkları görülür. Zira inşaat işleminde kendilerine önemli sorumluluklar düşen bu zanaat sahiplerini kendileri için kabul edilebilir ücretlerle istihdam edebilmek inşaatın istenilen standartlarda bitirilebilmesi adına önem taşımaktadır. İnşaatlarda çalışanlar grubunun bolluğu veya azlığı ve temin edildikleri yerlerin inşaat yapılacak olan yere uzaklığı da ücretlendirmede belirleyici unsurlar olmuşlardır. İnşaatla kullanılacak malzemenin sevkiyatı için yük hayvanı bulunan rençberlerin de bulunduğu görülür. At, deve, katır, eşek, sığır ve manda gibi yük hayvanı olan rençberler, diğer rençber grubundan daha fazla ücret almaktaydılar. İnşaatlarda makinelerin henüz kullanılmadığı erken 19. yüzyıl Osmanlı dünyasında askeri seferlerde, kara ticaretinde ve tarımsal üretimde olduğu gibi inşaat malzemesi taşınması ve sevkiyatında da yük hayvanları kullanılmaktaydı. Dolayısıyla inşaat için gerekli malzeme ve çalışacak usta ve amelenin ödenekleri içerisinde bu ameliyede kullanılacak hayvanın da temel ihtiyaçlarına yer verilmesi gerekmektedir. Defterde, yapım ve onarım işlerinde kullanılan malzemeler ve fiyatları da yer almaktadır.

Tablo 2: Kandiye Kalesi ta'mîri ve tecdîdi esnasında kullanılan malzemeler

Malzeme	Ölçü	Adet	Fiyat
Kebir Dolab	7 Arşın	1	600 para
Dolab	6 Arşın	1	440 para
Vasat Dolab	6 Arşın	1	280 para
Çatal zeytun koğuş		1	50 para
Çifte mane		1	70 para
Venedik koğuşu		1	120 para
Anadolu dolabı		1	400 para
Kestane duba		1	45 para
Kestane direği		1	40 para
Kestane kolluğu		1	23 para
Frengi sandal		2	1 para
Frengi sıvış (sıva)		3	1 para
Mismâr-ı Mahlûlât (Çivi)	1 Kıyye		100 para
Mismâr-ı Zağra		1	5 para
Mismâr-ı tahta		1	4 para
Mismâr-ı yeni kalıp		1	2 para

¹⁴ Tono kelimesinin Osmanlı Türkçesi'ndeki bir diğer telaffuz şeklidir. (Sami, 2015, s. 909; Çağbayır, 2017, s. 1689)

Def'a Frengi Kebir Sandal	1	2 para
Kireç Kantar	1	12 para
Moloz taşı	1 Çeki	25 para
Kurşun	1 Kıyye	60 para
Kebir tomruk taşı maa nakliye	1	200 para
Vasat tomruk taşı maa nakliye	1	80 para
Sağır tomruk taşı maa nakliye	1	30 para
Temür	1 Kıyye	90 para
Kara turâb	1 Yük	40 para
Horasan kireci	1 Kıyye	2 para
Kiremit	1	3 para
Alçı	1 Kıyye	4 para

Kaynak: BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 17.

Tablo 3: Diğer Malzeme veya Yapıların Ortalama Fiyatları

Malzeme	Terbî'an	Fiyat (Akçe)
Duvar (yeni)	1	480
Duvar (Karo)	1	650
Duvar (Kum ve Kireç gibi mahlût taştan)	1	120
Duvar (taşı yeni, kum ve kireç ile)	1	300-360
Derz (tek yüze)	1	30-60
Derz (çift yüze)	1	90
Merdiven	1	15
Kapı (Hicâzkârî ve Koğuş Tahtasından)	1	300

Kaynak: BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257.

Kullanılan temel malzemeler arasında taş ve toprağın ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanında 17. yüzyıldan itibaren kale istihkâmcılığında meydana gelen değişimler dikkate alınarak duvar yapımında daha dayanıklı harç ve kireçlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sıkıştırılmış taş veya toprakla doldurulan kale bedenleri yeni teknoloji ateşli silahlara karşı görece daha fazla direnç gösterebilmekteydi. (Murphey, 2023, s. 219-220) Harç olarak alçının daha pahalı bir madde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan duvar türleri içerisinde yeniden duvar inşa etmenin daha pahalıya mal olduğu görülürken, karo duvarın en pahalı duvar türü olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce yıkılan yahut restorasyona ihtiyacı olan duvarların küçük enkazını oluşturan moloz taşları da kale ve rıhtımlarda yeniden inşa ve onarım işlemlerinde kullanılmıştır. (BOA, D. BŞM. d. 16527, s. 3, 9.) Öte yandan tomruk taşı denilen büyük taşlar da kale bedenlerinde yer alan yeni yapılan surlarla birlikte oyukların ve gediklerin kapatılması için kullanıldığı defterde görülmektedir. (BOA, D. BŞM. d. 16527, s. 14.) Tomruk taşının fiyatının görece fazla oluşu, bulunması daha kolay ve daha ekonomik moloz veya karışık taş tiplerinden oluşan malzemelerin yer yer tercih edilmesine sebep olmuştur. Bu ve benzeri durumlar, yapıların sağlam olması kadar devletin hali hazırdaki çıkarabileceği bütçenin de sarsılmaması gerektiği konsensüsüne bir örnek olarak gösterilebilir. İnşaat ameliyesinden önce keşif yapılması ya da masrafları fazla bulunan keşfin yerine yeniden bir keşfin yaptırılması bu gayenin bir sonucudur. Kalenin onarımına dair iki keşfin bulunması da ikinci keşfe neden gerek duyulduğunu açıklayabilecek ihtimallerden biri olarak düşünülebilir. İlaveten tüm malzemeleri diğer beldelerden ve uzak yerlerden getirmenin maddi ve fiziksel külfeti göz önünde bulundurulmuştur. Buradan yola çıkarak istisnaları olmakla birlikte mümkün olduğunca iktisadi kendi kendine yeterlilik ilkesinden taviz verilmemeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle sağlam istihkâmlara sahip olmaya dair merkezi yönetimin kale savunma stratejisinin, ancak gerekli masrafların kendi tatminkâr gelirlerine tanıdığı imkânla pratiğe aktarılabilirdi sonucuna ulaşılabilir.

Çatı ve damlarla birlikte kapılarda ve bina duvarlarında kolon ve kiriş görevi gören koğuş tahtası gibi ahşap malzemelerin de kullanıldığı görülmektedir. İnşaat betonun henüz

mevcut olmaması kolon ve kiriş yapımında büyük ve sağlam koğuş tahtalarının kullanılmasını zaruri hale getirmiştir. Öte yanan ahşap malzemenin zeytin ve kestane ağaçlarından temin edildiği görülmektedir. Bu, adada var olan ağaç türleriyle ilişkili bir durumdur. Öte yandan Anadolu dolabı, Zağra çivisi, Venedik koğuşu¹⁵ ve Frengi sandal gibi malzemelerin zikredilmesi, adanın malzeme bakımından belli bir ölçüde diğer yerlere muhtaç ve bu tür inşaat malzemeleri temininde kendi yeterliliğini tam anlamıyla sağlayamadığı sonucuna araştırmacıyı ulaştırmaktadır. Nitekim 1232/1817 yılında yapılması planlanan onarımda Kandiye'ye bağlı köylerden kereste temin edilebileceği belirtilmesine rağmen kaledeki tophane damları için İstanbul'dan kereste gönderileceği öğrenilmektedir. (BOA, C. AS. 775/32778)

Tablo 4: Yapım ve Onarım İşlerinin Gerçekleştiği Mahaller

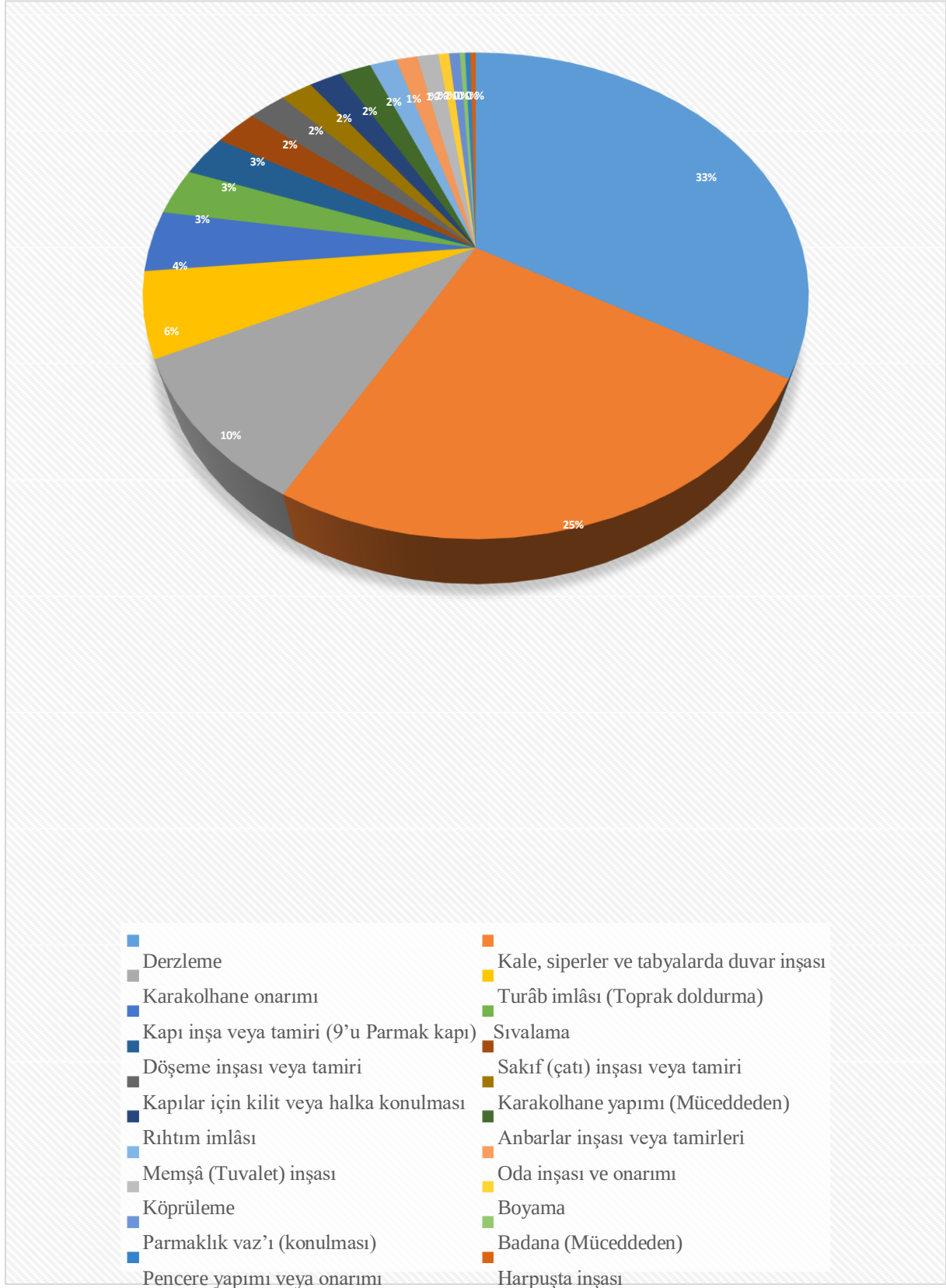
Yer-Bölge	İnşaatın Yapıldığı Yer
Tophane	Anbar
	Demirci Ocakları
	Avlu Kapısı
	Siper Duvarları
	Tophane Mahzeni
	Tophane Meydanı
Yalı Kasrı	Kasrın Duvarları
	Kasrın Kapısının Yolu
	Avlu
Yalı Köşkü	Yalı Köşkü
Küçük Yalı Köşkü	Hisariçeler
	Köşk ile Liman arası
Kule-i Cedid	Hisariçeler
	Kapısı
	Karakolhane
Baltalar Tabyası	Kum kapıdan toprak siperlere kadar olan yer
	Atık Yalı Köşkü
	Mazgallar
	Duvarlar
İbrahim Paşa Tabyası	Tabya Yolu
	Tabya
	Mazgallar
	Tabya
	Kabristan yolu
	Siperler
Nezaret Kapısı	Nezaret Kapısı
	Duvarlar
	Siperler
Yerli Karakolhanesi	Karakolhane ve civarı
Sultan Mehmed Han Camii	Beden Hendeği ve Kabristan
	Medreseler
İbrahim Paşa Kasrı	Kasrın yolu civarı
	Makras Tabya
	Topraklı Tabya
Güllelik	Kemerbaşı
Fındık Paşa Mahallesi	Muhafaza duvarları
Yenikapı	Yenikapı yolu
	Yenikapı tabyaları
	Tabya mazgalları
	Yenikapı barut cebehanesi
Topcu-yı Yemin	Karakolhane
Topcu-yı Yesar	Karakolhane
Karanlıkkapı	Karanlıkkapı
	Koltuk cebehanesi
	Karakolhane
Kızıl Tabya	Lokman Paşa Kasrı
	Siperler
	Memşâ (Tuvalet) civarı

¹⁵ Venedik Cumhuriyeti'nin 1797 yılında yıkılmasına rağmen şehirle olan ticari münasebetlerin bu bilgiden hareketle devam ettiği ifade edilebilir.

	Mühimmat anbarı
	Toprak tabyalar
Yürüyüş kapısı	Azebân karakolhanesi civarı
Kumkapı	Yerli karakolhanesi civarı
Yerli Kışlakları	Mühimmat anbarı
	Parmak kapı
Yahudiler Mahallesi	Segirdim duvarı civarı
Sultan İbrahim Tabyası	Mühimmat anbarı
	Siperler
	Parmak kapı
Limanda Kule-i Kebir	Müstahfızan odaları
	Hisariçeler
Limani	Taşlı iskele
	O civarda olan beden duvarları
	Ahşap köşk
	Çarşı
	Liman kapısı
Kale içi	Silah cebehanesi
Ak Tabya	Muhafaza duvarları
	Hendek kapısı
	Tabya kapısı
	Siper Duvarları
	Kuyu
	Yürüyüş kapısı
	Tabya içi
Kale dışı	Sefid Tabyası
Asıl Kale	Hendekler
Bıyıklı Tabya	Tabya duvarı
	Mâ-i leziz (Maden suyu) kaynağı civarı
	Karakolhaneler
Derviş Mağarası	Hendek duvarı
Hanya kapısı	Domuz damı civarı
	Hendek duvarı
	Lağım ağızı
Taşlı Tabya	Domuz damı
Gönüllüyân-ı yemîn Tabyası	Duvarlar
	Karakolhane
	Kapı
Koçili Tabya	Duvarlar
	Kapı
	Yürüyüş kapısı
	Tabya içinde karakolhane
Azebân Tabyası	Duvarlar
	Karakolhane
	Tabya köşesi
Gönüllüyân-ı yesâr	Tabya duvarı

Tablo 5: Yapım ve Onarım İşlemleri ve Adetler

No	Yapım veya Onarım Türü	Adet
1	Derzleme	107
2	Kale, siperler ve tabyalarda duvar inşası	79
3	Karakolhane onarımı ve inşası	31
4	Turâb imlâsı (Toprak doldurma)	18
5	Kapı inşa veya tamiri (9'u Parmak kapı)	14
6	Sıvalama	10
7	Döşeme inşası veya tamiri	9
8	Sakıf (çatı) inşası veya tamiri	8
9	Kapılar için kilit veya halka konulması	7
10	Karakolhane yapımı (Müceddeden)	6
11	Rihtim imlâsı	6
12	Anbarlar inşası veya tamirleri	6
13	Memşâ (Tuvalet) inşası	5
14	Oda inşası ve onarımı	4
15	Köprüleme	4
16	Boyama	2
17	Parmaklık vaz'ı (konulması)	2
18	Badana (Müceddeden)	1
19	Pencere yapımı veya onarımı	1
20	Harpuştâ inşası	1

Grafik 1:
Yapım ve Onarım İşlemleri ve Yüzdelik Oranları

Yukarıda aktarılan tablo ve grafikten hareketle inşaat işleminin en çok yoğunlaştığı yer olarak Tophane ile kale içerisindeki tabyalar ve liman göze çarpmaktadır. Buralar dışında kalede olan Nezaret Kapısı ve Kumkapı gibi kapıların da yapım ve onarım sürecinden geçirildiği görülür. Depremler ve diğer unsurlar sebebiyle ciddi hasar olduğu diğer kaynaklarca ifade edilen Kandiye'deki yıkım ve hasarın büyük bir boyutta olduğu, defterde yapım ve onarımdan geçecek yerlerin bilgisiyle birleştirildiğinde doğrulanmaktadır. Kale kompleksi içerisinde bulunan hemen hemen her yerin inşaatı tabi tutulduğu görülmektedir. Şehrin dışı açılan kapısı olan limanın gemilerin rahatça gelebilecekleri rıhtımlar yapılarak işlevinin artırılması hedeflenmiştir. Askeri yardım ve iase aktarımı konusunda liman büyük bir öneme sahip olmuştur. Yunan İsyanı sırasında muhasarada kalan kalenin kara tarafından etrafı isyancılar tarafından uzun bir müddet abluka altına alınırken, sınırlı lojistik destek Rum denizcilerin saldırılarına uğramadan Kandiye Limanı'na ulaşabilen sınırlı sayıdaki Osmanlı ve Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (ö. 1849) gönderdiği gemiler sayesinde olabilmektedir. Kalede yapılması planlanan bu keşfe ait tamirat listesinden hareketle başarılı bir istihkâm faaliyeti ortaya koyup koymadığını tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Fakat Kandiye'nin isyancılar eline geçmemesi kara ve denizden abluka altındaki kalenin askeri mimari ve teçhizat açısından güçlü bir istihkâm olduğuna dair bir çıkarım yapılmasına imkân vermektedir.

Tamirin gerçekleştiği konumlarda duvar inşasından daha fazla olarak derz yenilemesi yapıldığı görülmektedir. Derzlerin zamanla çürümesi veya yok olması savaşlar ve depremlerin sur ve binalarda bıraktığı yıkıcı etki kadar tuzlu deniz dalgalarının (telâtim-i emvâc-ı deryâ) kale bedeniyle teması ve nemli havadan kaynaklanan bir durumdur. (BOA, D. BŞM.d. 16527, s. 14, 15.) Yıkılan yapının yeniden inşasında veya tamirinde zaten yapılacak yeni derzleme işleminin dışında mevcut eskimiş derzlerin de temizlenmesi gerekmektedir. Nitekim deniz dalgaları ve nemden kaynaklı deformasyon, yapıların uzun bir müddet ayakta kalmasına karşı bir tehdit unsuru olmuştur.

Yıkımla beraber kaledeki büyük çaplı tamirin bir diğer sebebi de Kandiye Kalesi'nin bulunduğu konum itibarıyla muhkem bir yapı olarak kalması zorunluluğu olmuştur. Devletin önemi daha az veya iç bölgelerde olan kalelere karşı benimsediği mevcut olanla devam etme anlayışının¹⁶ aksine, sınırda olan ve kaybının Akdeniz hakimiyetiyle birlikte Anadolu ve Rumeli sahillerindeki asayişe ciddi tehdit oluşturabilecek potansiyelde bir yerin öneminin farkına vardığı anlaşılmaktadır. Yapılan inşaat türleri içerisinde tophane ve top atımının yapılacağı yerlerle kale duvarları ve tabya yapılarının inşası veya eskilerinin güçlendirilmesi ve karakol inşası gibi askeri mimariye ait düzenlemeler bunu doğrular niteliktedir.

Sonuç

Kandiye Kalesi, fethinden itibaren, idari, coğrafi ve stratejik açıdan Osmanlı Devleti için önemli bir kale olmuştur. Bu önemine binaen Osmanlı döneminde kale pek çok defa

¹⁶ Klasik dönemden itibaren Osmanlı idaresi, sınırda olan yahut belli açılardan ehemmiyeti olan kale ve istihkâmların tamiri ve modern standartlara göre inşa edilmesine dair seçmeci bir yaklaşım içerisinde olmuştur. (Murphey, 2023, s. 53-55.)

onarımına tabi tutulmuştur. Girit Adası ve çevresinde meydana gelen depremler ve diğer doğal afetler sebebiyle Kandiye Kalesi ve şehri büyük çapta yıkımlara uğramıştır. Deprem dışında şiddetli rüzgârlar ve deniz dalgalarının da kalenin belli bölgelerini tahrip ve tamire muhtaç hale getirdiği görülmektedir. Öte yandan Anadolu ve Rumeli sahillerini koruyan ve ileri bir karakol görevi gören bu kalenin olası savaşlar veya saldırılara karşı muhkem olması devletin her dönemde gözettiği bir durum olmuştur. 18. Yüzyılda Rusların Akdeniz'e girme çabası ve çalışmanın konusu olan keşif defterindeki tamir girişiminin 19. Yüzyılın başında çıkan ve devletin Rum tebaasının yoğun olduğu Girit'te tüm ağırlığıyla kendini gösteren Rum İsyanı'na karşı savunma önlemi almakla ilişkili olduğu çalışmada saptanmıştır. Nitekim bu isyan esnasında yaklaşık sekiz ay kuşatma altında kalan kale, Osmanlılar açısından lojistik ve insan kaynağı eksikliğine rağmen direnmeyi başarmıştır. Buradan hareketle kalede yapılan tamir çalışmasının genel anlamda başarılı olduğu söylenebilir.

Çalışmaya konu olan defterde önerilen inşaat işlemlerinin kalenin önceki keşif defterlerindeki onarımlarından daha fazla olduğu görülür. Bu durum kalenin büyüklüğünü ortaya koymakla birlikte, Kandiye'de meydana gelen 1810 depremlerinin yıkıcı etkisini de göstermektedir. İkinci keşifte masrafların ilkinde kıyasla daha fazla oluşu, tahmini masraflar ile gerçek masrafların birbiriyle örtüşmemesi durumuyla açıklanabilir. İki keşif arası malzemelerin fiyatlarının arttığı da düşünülebilir. Ancak burada masrafın daha yüksek çıkması, ikinci keşfin daha dikkatli ve kapsamlı bir şekilde yapıldığı sonucuna yönlendirmektedir. İlk keşifte bir mimar veya mimar halifesinin olmayışı, bir uzman gözetiminde yeniden keşfin yapılmasını gündeme getirmiş ve ikinci bir keşfin yapılması kararlaştırılmıştır. Diğer keşiflerde devletin mali açıdan masrafları minimum düzeyde tutma endişenin Kandiye kalesi için malzeme temini açısından geçerli fakat geniş çaplı tamir sürecine tabi tutulup muhkem bir yapı olabilmesi açısından geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Zira büyük hasar gören ve önemi büyük olan bu kaleye istihkâm vermek devlet açısından önde tutulan bir amaç olmuştur. Tamir edilen yerlerle birlikte yeni inşa edilen pek çok yapı da bulunmaktadır. Defterde birkaç yerde masraf çıkarılırken bazı istisnai hesaplama hatalarıyla karşılaşmıştır. Fakat tamire muhtaç olan yerler ve yapılacak olan tamir işlemleri ayrıntılarıyla zikredilmiştir. Dolayısıyla kalenin esaslı bir tamir sürecinden geçirilmesi planlanmıştır.

Bina eminleri, mühendisler ve hassa mimarları, Osmanlı'da erken askeri mühendislik ve askeri mimarının kendi dönemlerindeki temsilcileri olmuşlardır. İnşaat işleminde tecrübesinden faydalanılmak üzere marangozlar, taş ve duvar ustaları da istihdam edilmiştir. Fakat daha sonraki süreçte askeri mimarının sivil mimari ile ayrışmasıyla askeri mühendis okulundan yetişen mühendisler ve geleceğin İstihkâm askeri sınıfı subayları kale ve istihkâmın yapım ve onarımından sorumlu yegâne uzmanlar olarak hizmet vereceklerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Osmanlı Arşivleri (BOA)

1.1.1. Ali Emiri

Sultan II. Mahmud

AE. SMHD. II. 39/260.

1.1.2. Bab-ı Defteri

Başmuhasebe Kalemî

Bina Eminliği Defterleri

D. BŞM. BNE. d. 16028, 16049, 16247, 16257.

1.1.3. Cevdet Askeriye

C.AS. 458/19119, 775/32778, 22/994, 1058/46544.

1.1.4. Hatt-ı Hümayun

HAT. 497/24409.

1.1.5. Maliyeden Müdevver Defterler

MAD. d. 9999.

2. Telif Eserler

- Adıyeke, A. N. ve Adıyeke, N. (2012). 1856 Girit depremi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 1-38.
- Adıyeke, A. N. ve Adıyeke, N. (2024). *Kısa Girit tarihi* (2. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1292). *Tarih-i Cevdet* (C. 11). İstanbul: Matba'a-i Âmire.
- Ambraseys, N. N. ve Finkel, C. (2001). 1500-1800 döneminde Balkanlar'ın depremselliği üzerine yayımlanmamış Osmanlı arşiv bilgileri. E. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (2001). XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ve ekonominin hukukî ve mali esasları. *Birinci cilt, Kanunlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Böke, H., Akkurt, S. ve İpekoğlu, B. (2004). Tarihi yapılarda kullanılan horasan harcı ve sıvalarının özellikleri. *Yapı Dergisi*, (269), 90-95.
- Cengiz, H. A. (2023). XVIII. yüzyılda yaşanan depremler sonrası Kandy Kalesi'ndeki onarımlar. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1534-1555.
- Çağbayır, Y. (2017). *Arap asıllı Türk alfabesiyle yazılmış Türkçenin söz varlığı Ötüken Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dündar, A. (2013). Osmanlı mimarsinde mimar ağalar ve defterleri. F. Hitzel (Ed.), *14th International Congress of Turkish Art* içinde (ss. 291-298). 14th International Congress of Turkish Art, sunulmuş bildiri, Paris: Collège de France.
- Gülsoy, E. (2001). Kandiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hinz, W. (1990). *İslâm'da ölçü sistemleri*. (A. Sevim, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomik tarihi-ı 1300-1600*. (H. Berktaş, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kellner-Heinkele, B. (2001). Bir Osmanlı kadısının girit'te çektiği çileler. E. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı. (2024a, 10 Aralık). küfekî. <https://lugatim.com/s/RIHTIM> adresinden erişildi.
- Kubbealtı Lugatı. (2024b, 10 Aralık). rıhtım. <https://lugatim.com/s/RIHTIM> adresinden erişildi.
- Kubbealtı Lugatı. (2024c, 10 Aralık). uskundura. <https://lugatim.com/s/RIHTIM> adresinden erişildi.
- Kürkman, G. (2003). *Anadolu ağırlık ve ölçüleri*. İstanbul: AKMED.
- Mimari Terimler Sözlüğü. (2024, 10 Aralık). harpuşa. <https://mimariterim.com/harpusta/> adresinden erişildi.
- Murphey, R. (2023). *Osmanlı Savaşırken* (E. Ergöktaş, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Nicolle, D. (2010). *Ottoman fortifications 1300-1710*. Oxford: Osprey Publishing.
- Özgüven, B. (2001). The Palanka: A characteristic building type of the Ottoman fortification network in Hungary. *11th International Congress of Turkish Art* içinde (ss. 1-12). EJOS, IV, 11th International Congress of Turkish Art, sunulmuş bildiri, Utrecht- The Netherlands.

- Özgüven, B. (2009). Palanka forts and construction activity in the late Ottoman Balkans. A. C. S. Peacock (Ed.), *The Frontiers of the Ottoman World* içinde (ss. 171-187). Oxford: Oxford University Press.
- Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Serin, M. (2016). Kıbrıs kalelerinin keşif dedfiterleri ve kalelerin tamiri (Osmanlı dönemi). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 452-483). Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu, sunulmuş bildiri, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.
- Sınar, M. (2020, 10 Aralık). Taş tipleri ve taş ocakları. <https://romamimarligi.wordpress.com/2020/12/10/roma-yapim-malzemeleri-ve-duvar-yapim-teknikleri/> adresinden erişildi.
- Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü ve tartı birimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Toprak, S. V. ve Arslan, H. (2021). İstanbul Boğazı kaleleri keşif defterlerine bir örnek: 1796 tarihli keşif defteri. *Tarih Okulu Dergisi*, (53), 2404-2439.
- Vogt, J. (2001). Osmanlı topraklarında tarih boyunca depremsellik: batılı kaynakların ve tanıkların ifadelerinden örnekler. E. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, H. İ. ve Dikmen, S. Ü. (2012). Osmanlı döneminde kullanılan yaklaşık maliyet tahmin yöntemleri. *E-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Engineering Sciences*, 7(1), 73-83.

Ekler

EK-1: Defterde Tamire Tabi Tutlan Yerler ve Masrafları

Bahr-ı sefid sevâhiline vâki 'Girid cezîresinde kılâ'-ı şâhânenen Kandiye kal'asının Tophânesi derûnunda mühimmât anbarı ve beden ve tabyalarda mevcûd mühimmât mahzenleri ve derûn-ı birûn-ı kal'ada beden ve tabya ve hendek duvarları ve hisariçeleri ve liman ve iskelesi ve sair mîrî ebniyelerinde müşrif-i harâb ve mâil-i turâb ve muhtâc-ı ta'mir olan mahaller ba-emr-i âli Kandiye sükkânından Hanyalı zâde Halil Ağâ ma'rifetiyle ta'mir ve tecdid olunub bu ana kadar reşide-i hüsn-i hitâm olmakdan nâşi kavâ'id-i mer'îyye üzere tekmilini keşf ve muâyenesi bâbında şerefbaşı-yı sudûr iden fermân-ı celilü's-şâna imtisâlen Girid eyaletiyle Kandiye muhafızı vezir-i âsaf-nazîr felâtûn-tedbir devletlü inâyetlü Seyyid el-Hac Mustafa paşa hazretlerinin inzîmâm-ı re'î-yi âlîleri ve taraf-ı devletlerinden ta'yîn buyurulan kethüdâ-yı bevâbîn İbrahim Ağâ ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'î şerîf der-'aliyyeden bâ-emr-i âli me'mûr kılınan hassa mi'mârî hulefâlarından Selim Sabit Efendi ve Girid defterdârı ve kâimmakâmı atûfetlü Seyyid Mehmed Efendi ve Kandiye yeniçerileri zâbiti saâdetlü Mehmed Said Ağâ ve 'ulemâ-yı beldeden müftî-i sâbık Mustafa Efendi ve kütüb-i hazînedeki Mustafâ İsmet Efendi ve ağavât-ı kal'adan yerlû yeniçerileri kethüdâsı Ömer Ağâ ve Kandiye dizdârı İsmail Ağâ ve kal'a mi'mârları ve bi'l-cümle ma'rifetleriyle kal'a-i merkûmede binâ emîni mûma-ileyh kullarının ma'rifetiyle ta'mir ve tecdid olunan mahal ve mevazi-i müteaddide yegân yegân bi't-taharrî keşf ve mesâha ve tahkiik ve tedkik birle takvîm olunan defteridir ki ber-vech-i âfî zikr olunur					
Hurrire fi 11 cemâziyelahir 1235.					
Sayfa	No	Yapılacak Tamir ve Tecdid	Birim Fiyatı	Terbî'an Zirâ (Kare)	Yaklaşık Maliyet Yekûn Akçe
2	1	Tophâne derûnunda mevcûd mühimmât anbarı bâlâsında müddet-i vefîreden berü şiddet-i rüzgârdan sakfî harab ve perişan olmağla müceddeden dolabın zirâ'ında bir bırakma çit işli ve üzeri kestane ve bir çit işli yarım zirâ'da bir kuşaklı koğuş tahtası ¹⁷ kaplı sülüsânî cedid ve sülüsü atik kiremit pûşide sakıflı ve mâhiyesine (mahyasına) ve etrâf-ı erbaasına bir arşın arzında horasan kireç sıvalı ve inşa olunan sakf tahtında vasatında bir aded battal süütunu tebdil ve ma'adasi mevcudundan süütunlu ve balası cedid çapadan tabanlı ve anbar ve anbar-ı mezkûrun yümni tarafında mevcut duvarın balası münhedim olmağla sakfa müsâvî olunca iki zirâ' kaddinde kârgir duvarlı ve gün doğusu tarafında sakfa müsâvî olunca kalkan duvarı inşası ve iki aded temür parmaklık vaz'ı ve hicâzkârî kanatlı ve ittisâlinde koğuş tahtasından ahşap kapu inşası ve poyraz tarafında mevcut kalkan duvarında hicâzkârî parmaklık ve hicâzkârî kanatlı iki aded pencere küşâdıyla mevcûd döşemenin	480	900	432.400

¹⁷ Kiriş görevi gören kalın keresteye koğuş ağacı yahut kaoğuş tahtası denilmektedir. Bk. (Toprak ve Arslan, 2021, s. 2415.)

		<i>ta'miri ve yesâr tarafında müceddeden sütunlu ve tabanlı ve kuşaklamalı ve moloz taşından sakfa çıkınca dolma duvarlı iki tarafı sıvalı ve ahşap dehliz döşemesi inşası mevcûd nerdübânın tamiri ile ulyâ tabakasının inşası kaimen üç kat anbarın tanzîmi</i>			
2	2	Anbar-ı mezkûrun gün doğusu tarafında daşra/daire kapusunun iki tarafı seng-i küfekiden sökmeleri ve bâlâsı keزالik kemerli kapu küşâdı inşası	-	-	3600
2	3	Zikr olunan kapu ittisâlinde müceddeden mels harç ile seng-i küfekiden duvar inşası maa harc-ı iskele	480	20	9720
3	4	Tophane-i mezkûrenin temürçi ocakları mahallinde taşı mahlût mels harc ile iki tarafı derzli duvar inşası maa harc-ı iskele	900	36	10800
3	5	Yine bu mahall-i mezkûrede anbar duvarında taşı cedîd kum kireç ile duvar inşası	480	42,5	20400
3	6	Anbar-ı mezkûrun tabaka-i süfladan olan kapusunun etrafında mevcud duvarın bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	35	1050
3	7	Anbar-ı mezkûru derya tarafında yonma duvarının bir mikdârı münhedim olmakla taşı mahlût mels harc ile duvar inşası maa harc-ı iskele	300	4,5	1350
3	8	Yalı kasrının derun-ı tahtındaki duvarın taşı mahlût kum kireç ile yüzleme duvar inşası	120	84	10080
3	9	Tophane-i mezkûrenin havlu kapısı yesarı tarafında harap olan yerlerin taşı mahlût kum kireç ile duvar inşası maa harc-ı iskele	120	98	11760
3	10	Yalı kapusu tarikin tahtında çam sereninden birbirine mülâsık boyuna döşemeli ve kezâlik vela-beden önüne birbirine mülâsık iki kat döşemeli üzeri moloz taşı kum kireç ile rıhtım imlâsı inşası	360	42	15120
3	11	Tophâne tarafında mevcûd siper duvarlarının derûn ve bîrûnuna yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	401,5	12053
3	12	Zikrolunan tarîk-i mezkûrun yemin tarafında taşı cedîd kum kireç ile yüzleme duvar inşası maa harc-ı iskele	300	15	4500
3	13	Yalı kasrının havlu kapısı ittisâlinde kahve odası münhedim olmakla iki tarafı dolab sütunlu çapadan tabanlı bir tarafı dolma duvarlı üzeri dolabdan bırakma çirişli/çit işli, kebirinden kuşaklı koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî derun-ı etraf bâlâ ... sim işli ve ocaklı kahve odası inşası	600	105	63000
3	14	Mezkûr kahve odası pişegâhında avlu köşesinde vaki iki tarafı müceddeden taş duvarlı üzeri ahşab sakıflı turâb imlâlî hicâz-kârî kapılı derûnî taş basamaklı derun-ı birûnî derzli ve sıvalı menşâ inşası	600	13	7875
3	15	Kasr-ı mezkûrun mevcûd avlu duvarının iki tarafına çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	136,5	4095
3	16	Kasr-ı mezkûrun avlu duvarında bir mikdârı münhedim olmakla taşı mahlût kum kireç ile iki tarafı derzli duvar inşası	360	6	2280
3	17	Tophane mahzeni üzerinde taşı cedîd kum kireç ile iki tarafı derzli korkuluk duvarı inşası	480	78,5	37800
3	18	Yalı köşkü tabir olunur köşk üzerinde sakfın ta'miri ve üzerine cedîd kiremid puşidesi ve mahiyesine kireç-i horasan derzli ve tahtında tavanın nisf derecesi süllemini ve on iki adet kepenkleri inşasıyla bi'l-cümle döşemesinin inşası kaimen ta'miri	600	79	47450
3	19	Tophane meydanında kârgir mahzenler üzerinde mevcûd molozların üzerine câ-be-câ kireç-i horasan ile tecdîdi	45	2583	116225* (doğru hesap=116235)
4	20	Zikr olunan köşkün yemin ve yesarında mevcûd hisariçelerinin derûn ve bîrûnuna çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	60	250	15000
4	21	Küçük yalı köşkü kapısında kule-i cedîde varınca mevcûd hisariçelerin derûn ve bîrûnlarına çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	60	575,5	34530
4	22	Yine mahall-i merkumdan kule-i cedîde varınca liman tarafında mevcûd segirdim duvarının câ-be-câ çivileme derzi maa harc-ı salıncak	15		1650
4	23	Kule-i cedîdin hisariçelerinin ve mazgal ağızlarına ve derûn ve bîrûnuna çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	60	250	15000
4	24	Kule-i mezkûr kapısının ve nerdübân kapısının noksan temür küllâb ¹⁸ vaz'ı	300	8	2400
4	25	Zikrolunan derûn-ı kulede mevcûd karakolhânenin üzerine turâb imlâsı	45	40	1800
4	26	Baltalarda tabaka-i süflâda vaki' kum kapudan toprak siperler zâhrında mevcûd astar duvarının nihayet yalı köşkü pişegâhına varınca câ-be-câ çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	15	242	3641
4	27	Yine zikrolunan duvarının arasında câ-be-câ kum kireç ile taşı mahlût duvar inşası maa harc-ı iskele	360	100	36120

¹⁸ Ucu eğri, çengel şeklinde cerrah aleti. (Çağbayır, 2017, s. 944.)

4	28	Yine bu mahalde atık yalı köşkü tahtında tabya duvarı veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdîdi mea harc-ı âdi nerdübân	15	80	1200
4	29	Yine mahall-i merkûmede taşı cedîd kum kireç ile derûni bîrûnu derzli memşâ inşası	720	9	6480
4	30	Yine mahall-i mezkûre tabaka-i süflada atık yalı köşkü tahtında kapudan Karanlık kapuya varınca tabaka-i vasat beden ve duvarının veçhine çivileme derz tecdîdi mea harc-ı iskele	30	400	12000
4	31	Yine mahall-i mezbûreden yalı köşkü ittisâlinde deryaya nazır toprak siperler tahtında olan mazgal ve duvarlarının bîlkül derz ve çivilemesitecdîdi	30	99	2970
4	32	Yine mahall-i mezbûrede İbrahim Paşa tabyası tahtında şu siper duvarının veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdîdi mea harc-ı iskele	15	160	2400
4	33	İbrahim Paşa tabyası tarihinde ve ittisâlinde olan makras duvarında câ-be-câ taşı cedîd kum kireç ile duvarlar inşâ mea harc-ı iskele	480	187,5	90000
4	34	İbrahim Paşa tabyasında mevcûd kârgir karakolhânelerin bîrûnuna kum kireç ile derz tecdîdi	30	30	900
4	35	Nezâret kapusuna nâzır makras derûnunda ve bîrûnunda hendek ve duvarlarında yerlûyan karakolhânesine varınca câ-be-câ çivileme derz tecdîdi mea harc-ı iskele	15	640	9600
4	36	Yerlû karakolhânesinden karanlık kapuya varınca tabaka-i vasat bedeni duvarının veçhine çivileme derz tecdîdi mea harc-ı iskele	30	616	18481
4	37	Mahall-i mezkûre pîşegâhında hendek duvarının câ-be-câ taşı cedîd kum kireç ile yuzlama veya boulma ve çivileme tecdîdi mea harc-ı iskele	90	128	11520
5	38	Baltalarda tabaka-i vasat bedeninin üzerinde mevcûd mazgalların derûn ve bîrûnuna bi'l-cümle çivileme derz maa harc-ı salıncak	60	440	26400
5	39	Mahall-i mezkûrede tabaka-i süflada incek kapu fevkinde tabya duvarının muhafazası için bir yüzlü taş-ı cedîd ile mels harc ile duvar inşası	450	51	22950
5	40	Mahall-i mezkûr pîşegâhında toprağı muhâfaza için mevcûd sedd ve duvarının yüzüne câ-be-câ çivileme derz tecdîdi	15	136	2040
5	41	Mahall-i mezkûrede parmak kapu bâlâsında dolabdan köprülemeli üzerine taşı cedîd kum kireç ile harpuştâ inşası			2400
5	42	Yine baltalarda tabaka-i bâlânın seğırdim duvarında olan mahallerin cedîd taşdan kum kireç ile duvar inşası ve mâ adası çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	480	135,5	65040
5	43	Mahall-i mezkûrda tabaka-i bâlâda mevcûd sekirdim duvarının bazen taşı cedîd kum kireç ile yüzleme duvar inşası maa harc-ı iskele	360	16	5760
5	44	Yine mahall-i mezkûrede zikrolunan sekirdim duvarının bi'l-cümle çivileme derzi maa harc-ı iskele	30	132	3960
5	45	Yine baltaların tabaka-i bâlâdan duvarında siperleri mürur-ı ezmine ile külliye münhedim olmağla taşı mahlût kum kireç ile mazgal ağızları som etrâf-ı erbaası taş duvarlı derûni rıhtım imlâlî bîrûnu derûnu derzli siper duvarı inşası	540	388	209520
5	46	Tabya-yı mezkûrun dört köşesinde mazgallar tahtında mevcûd duvarı veçhine (önüne) yer yer çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	15	246	3690
5	47	Tabya-yı mezkûrun bir tarafında müceddeden yüzleme duvar inşası maa harc-ı iskele	480	68	32640
5	48	Salîfî 'z-zikr tabyanın kabristan tarikinin muhafazası için taşı cedîd kum kireç ile iki taraflı derzli duvar inşası	480	6	2880
5	49	Sultan Mehmed Han câmi'-i şerîfî kabristânında vâki' beden hendeği derûnunda mevcûd şu astar duvarının câ-be-câ yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	90	480	40500
5	50	Hendek-i mezkûrun nihayet poyraz tarafında mevcûd tabya tahtında hendek duvarının müceddeden taşı mahlût kum kireç ile yüzleme duvar inşası maa harc-ı iskele	360	39	14040
5	51	Tabya-yı mezkûrun mevcûd siperinin derûn ve bîrûnuna çivileme derz tecdîdi	60	112	6720
5	52	Baltalardan tabaka-i bâlâ tahtında seğırdimler münhedim olmağla ve hisariçeleri perîşan olduğundan taşı mahlût kum kireç ile hisariçeler inşası	540	11,5	6210
6	53	Mahall-i mezbûrdan Sultan Mehmed Han Câmi'-i şerîfî medreseleri ittisâline varınca beden ve duvarı ve üzerinde hisariçeleri münhedim olmağla taşı mahlût kum kireç ile bir yüzlü duvar inşası ve fevkinde müceddeden hisariçeleri inşası maa harc-ı iskele	360	1638	589680
			540	41	22235
6	54	Mahall-i mezkûreden medreseler köşesinde mevcûd siper duvarının yüzlemesi münhedim olmakla taşı mahlût kum kireç ile yüzleme bir köşesi som duvar inşası maa harc-ı iskele	360	90	45360
			540	24	

6	55	Mahall-i mezkûr tarikinde mevcûd duvar veçhine çivileme derz tecdîdi	30	35	1057
6	56	Yine mezbûr medreseler tahtında makras duvarının bir yüxlü olduğundan bazen yara doldurması ve yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	90	266	23940
6	57	Yine mahall-i mezkûrda müceddeden taşı cedid korkuluk duvarı inşası maa harc-ı iskele	480	114	54900
6	58	Nezaret kapısı bâlâsında parmak kapu derûnunda turâbı hıfz için mevcûd duvarın veçhine bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	30	86	2580
6	59	İbrahim Paşa kasrına mürur olunacak tarikin bir tarafına taşı cedîd karo duvar inşası maa harc-ı iskele	650	81	36450
6	60	Mahall-i mezkûrda makras tabyasına mürur olunacak kapu olmadığından taş sökeleri mevcûd koğuş tahtasından kaplu meşe ağacından kuşaklı demir kilid ve halkalı ahşap kapu inşası	-	-	6000
6	61	İbrahim Paşa köşkünün tarikinde mevcûd tabyanın bazen yüzleme ve bilcûgmle çivileme derz tecdîdi	90	24	2160
6	62	Yine mahall-i mezkûrda köşkün tarikinde korkuluk ve duvarının derûn ve birûnuna bazen yüzleme veya yüzleme ve bi'l-cümle derz tecdîdi	90		13050
6	63	İbrahim Paşa kasrı pişegâhında turâblı tabya tahtında turâbı zindandan hutut için hafr-ı esas ile taşı cedîd kum ve kireç ile duvar inşası maa harc-ı iskele	480	1563,5	750600
6	64	Güllelik kemer başında bir yüzlü taşı mahlût korkuluk duvar inşası maa harc-ı iskele	360	27	9720
6	65	Fındık Paşa mahallesine mürur olunacak parmak kapu ittisâlinde muhafaza duvarının bazı mahalli münhedim olmağla taşı mahlût yüzleme /yüzleme duvarı inşası maa harc-ı iskele	360	23,5	8535
6	66	Topraklı tabyanın mühimmat anbarı üzerinde ahşap sakfın bir mikdârı münhedim olmağla üç aded çapadan bırakma giriş üzeri koğuş tahtası kaplu bi'l-cümle turâb imlâlî tahtında iki tarafı birer ve ikişer arşun ... cedîd duvar ilavesiyle anbar-ı mezkûrun kaimen tanzimi	600	46	27750
6	67	Yine bu mahall ittisâlinde mevcûd duvarı çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	72	2160
6	68	Güllelik ittisâlinde (bitişğinde) harap olan parmak kapuya üç sıra kuşaklı ve âlâtı tekmiil parmak kapu inşası	-	-	7200
6	69	Turâb tabya tarikinde setr ve duvarının ... mahlût yüzleme duvar inşası maa harc-ı iskele	360	35	12600
7	70	Güllelik üzerinde siper duvarının bazan yüzölme/yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	60	216,5	12990
7	71	Toprak tabya pişegâhında taşı cedîdi kum kireç ile karakolhâne inşası	720	9	6480
7	72	Güllelik nam mahalden yenikapuya varınca şu beden duvarı bâlâsına korkuluk ve duvarının bazen yüzölmesi/yüzlemesi ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	75	-	18000
7	73	Yeni kapu mevkiinde tariki sedd için cedîd taşlarıyla iki tarafını kum kireç ile derzli duvar inşası	480	6	1440
7	74	Yeni kapu fevkinde vaki tabyanın mevcûd duvarına devşirme uylama derz tecdîdi	30	40	1200
7	75	Yeni kapuda barut-ı siyah cebehanesinin daşra kapusunu koğuş tahtasından hicâzkârî kapu maa temür kilid ve halka vaz'ı	-	-	3000
7	76	Zikrolunan cebehanenin avlusu duvarı münhedim olmağla taşı cedîd karo duvar inşası maa harc-ı iskele	450	30	13500
7	77	Duba-yı yemîn karakolhânesinden topi-i yesar karakolhânesine varınca segirdim duvarının ba'zen yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	75	-	16500
7	78	Tabyay-yı bâlâda mühimmât mahzeninin sakfı uskunduraya ¹⁹ alınıb iki tarafının münhedim olan duvarın taşı mahlût duvar inşası ve dolabdan noksan giriş tebdili turâb imlâsıyla bir aded tahta kapu inşa ile kâimen ta'mîr ve tanzîmi	720	25	18000
7	79	Zikrolunan yüksek tabyanın mevcûd siper duvarlarının mazgal ağızları noksan som derûn ve birûnunu bazen yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derzi tecdîdi maa harc-ı salıncak	90	260	23400

¹⁹ Küçük deniz taşıtlarının karaya yatmasını engelleyen yarı daire formunda payanda veya çıkıntı. (Kubbealtı, 2024.)

7	80	Zikrolunan tabya kapusunun iki tarafında nısf derecesi taşı cedid ilavesiyle derzli ve kapu bälâsı atık dolabdan köprülemeli ve müceddeden parmak kapulu âlât tekmlî asma kilîtlî parmak kapu inşası	360 900	13 13	16612
7	81	Zikrolunan yüksek tabyanın mazgalları tahtında bir yüztlü mevcûd şu duvarın etraf-ı erba'asına devşirme yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	60	50	3000
7	82	Kırk neddüban makarasından müstahfızanın birinci karakolhânesine varınca mevcûd segirdim duvarının yüzünde misvak ağaçları kat'ı ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	75	900	67500
7	83	Bu mahall ittisâlinde yürüyüş kapısı fevkinde taşı cedîd kum kireç ile korkuluk korkuluk duvarı inşası	480	6,5	3240
7	84	Karanlık kapu makrası derûnunda devşirme/düşürme yüzleme/yüzleme duvar inşası	120	50	6000
7	85	Karanlık kapu pişegâhında koltuk cebehanesinin bir aded kirişi tebdili ve mevcûdunun üzeri kestane direğinden kuşaklı koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî ve bir tarafının duvarı inşasıyla kaimen tecdîdi	360 480	25 18,5	18000
7	86	Karanlık kapudan Hanya kapusına varınca segirdim duvarı vechine çivileme derz maa harc-ı salıncak	45	-	37350
7	87	Yine karanlık kapu fevkinde cedîd taşdan kum kireç ile karakolhâne inşası	720	9	6480
7	88	Zikrolunan mahalde mevcûd karakolhâne ta'miri	360	9	3240
8	89	Kızıl tabya nam mahalde deryaya nazır Lokman Paşa kasrı dimekle maruf fevkani iki direk kasrın üzerinde mevcûd sakfın aktarma kiremit ve noksanı tekml ve meremmet-i sakf ve mahiyesine/mahyasına horasan kireci vaz'ı ve tebdil-i makras ve tahtında vaki süllemine tavanın ta'miri ve dehliz ... basma tavanı inşası ve derya tarafında sakife müsâvî taşı mahlût duvar inşası ve derûnunda dõşemelerin ta'miri ve hicâzkârî kanadillerin tecdîdi ve bi'l-cümle beyaz sıvası inşası ve hicâzkârî kapuları inşası ve bir mikdâr dõşemesini ve kenef ve absdesthane inşası sair edevatı tekml elvan boyalı dâire-i mezkûrun kâimen ta'mir ve tecdîdi	720	253,5	182520
8	90	kasr-ı mezkûrun etraf-ı erbaasında mevcûd yerlerin ta'miri ve yel kovanların tecdîdi	90		5760
8	91	Kızıl tabya bälâsında mevcûd siperlerin derûn-ı bîrûnunda yüzleme ve çivileme mazgal ağızlarının ta'miri ve bi'l-cümle derz tecdîdi	90	240	21600
8	92	Tabya-yı mezkûrun derûnunda etraf-ı erbaası taş duvarlı üzeri turâb imlâlî derûn-ı bîrûn derzli hicâzkârî kapulu memşâ inşası	1080	6	6660
8	93	Memşâ-yı mezkûrun ittisâlinde müceddeden iki tarafı derzli duvar inşası	480	6	2880
8	94	Zikrolunan kızıl tabyanın siper duvarı tahtında şu tabya duvarı vechine bazen yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	45	1900	85500
8	95	Kızıl tabyada mühimmat anbarı üzeri fesh birle iki tarafın duvarları inşası dolabdan kirişli kezâlik kuşaklı turâb imlâlî ahşap kapulu anbarın ta'mir ve termîmi	600	84	50400
8	96	Kızıl tabya pişegâhında turâb tabya tahtında duvarı vechine çivileme derz maa harc-ı salıncak	45	126	5670
8	97	Yürüyüş kapusundan azeban-ı yemin karakolhânesine varınca tabya tahtında duvar vechine bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	198	5940
8	98	Kızıl tabya nihayeti köşesinden kum kapuda yerlüyan karakolhânesine varınca derya tarafında yedek duvarı bälâsında mevcûd hisariçeli siperlerin derûn-ı bîrûnuna bazen yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	75	250	16750* (doğru hesap=18750)
8	99	Azebân-ı yemin karakolhânesinden zikr olunan kum kapuda yerlüyan karakolhânesine varınca mevcûd seğirdim duvarının vechine bazen yüzleem ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	60	1580	94800
8	100	Zikrolunan mahallerin vasatında ... pişegâhında parmak kapu müceddeden derûn ve bîrûnu derzli duvar inşası maa harc-ı iskele	480	52,5	25200
8	101	Zikrolunan siperler sırasında dört aded karakolhânelerin bi'l-cümle derzleri	120	36	4320
8	102	Yerlüyan kışlakları pişegâhında mühimmat anbarı üzerrinde beş aded kiriş tebdil ile müceddeden kuşaklı tahta dõşemeli turâb imlâlî yalnız sakif inşası	360	84	30240
8	103	Zikrolunan yerlü kışlası pişegâhında parmak kapu fevkinde çapadan köprüleme ve üzerine nim zirâ' duvar inşası	480		4800

8	104	Kum kapudan yerliyan karakolhânesinden Sultan İbrahim karakolhânesine varınca leb-i derya tarafında beden üzerinde siperlerin derûn-ı bîrûnuna câ-be-câ yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz maa harc-ı salıncak	90	1640	147600
8	105	Zikrolunan karakolhânenin ittisâlinde taş duvarlı derûn ve bîrûnu derzli kapusu noksan memşâ inşası	960	14	13440
9	106	Kum kapudan Yahudiler mahallesine varınca mevcûd seğirdim duvarı veçhine câ-be-câ yüzleme bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	60	320	19500
9	107	Yahudiler mahallesi karşısında mevcûd seğirdim duvarının bir mikadr mahalli münhedim olmakla taşı mahlût karo duvar inşası	360	16	6000
9	108	Sultan İbrahim tabyasında mühimmat anbarı üzerinde kirişleri mevcûd kestane direği kuşaklı koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî sakf inşası ve tahtunda bir zirâ'' kaddinde duvar ilavesi tecdîdi	420	50	21000
9	109	Zikrolunan siperler arasında mevcûd karakolhânelerin derûn-ı bîrûnuna bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	120	27	3240
9	110	Yine Sultan İbrahim tabyası parmak kapısı üzerinde dolabdan sıra köprüleme üzerine duvar inşası	720		5040
9	111	Zikrolunan parmak kapudan varilciler mahzenlerine varınca sekirdim duvarı veçhine câ-be-câ yüzleme ve bi'l-cümle derz tecdîdi	60	150	9000
9	112	Liman ağzında vaki kule-i kebîrin bâlâsında müstahfızan iskânı için tahtânî odaların yüz tarafında ve bulma duvarı üzerinde turâblı sakıfları harap ve perişan olmakla yüz tarafının duvarı nısf derece taş-ı cedid inşasıyla derûnlarında yonma duvarları inşası ve üzerinde ahşap sakf turâb imlâlî hicâzkârî kapu ve temür kilid ve halka vaz'ı odaların tanzîmi	270	188,5	50695* (doğru hesap=50895)
9	113	Kule-i kebîr-i mezkûrun bâlâsında etraf-ı erbaasının hisariçeleri bazılarında yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derzleri derûn ve bîrûnlarının ta'miriyle ve badana tecdîdi maa harc-ı salıncak	90	713,5	64237
9	114	Kule-i mezkûrun köşelerinde vaki mevcûd karakolhânelerin çivileme derz tecdîdi	120	36	4320
9	115	Kule-i mezkûr derûnunda liman tarafında mevcûd tonoz üzerinde müceddeden moloz taşından kum kireç ile rıhtım imlâsı	120	225	27000
9	116	Yine derûn-ı kule-i mezkûrda karakolhâne neferatına mahsus mevcûd odanın derûn ve bîrûnuna sıva tecdîdi	60	69	4140
9	117	Zikrolunan hisariçelerin mevcûd sekirdim duvarı veçhine çivileme derz maa harc-ı iskele	30	1158	34740
9	118	Derûn-ı kule-i kebîrde ziya için bacaların bâlâsında etraf-ı erbaasının inşası parmak arzında frenki duvarların nısfı inşasıyla nısfı ta'miri ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi	720 180	-	15300
9	119	Kule-i kebîr vasatında mevcûd setr duvarı veçhine çivileme derz tecdîdi	60	84	5040
9	120	Kule-i kebîre mürûr olunacak nerdübanın iki tarafında mevcûd korkuluk duvarı veçhine çivileme derz tecdîdi	60	-	1080
9	121	Derûn-ı kule-i kebîrde mühimmat anbarı üzerinde harap olan sakfı kirişi mevcûd kestane direğinden kuşaklı koğuş tahtası kaplı üzeri turâb imlâlî ve tahtında turuk-ı selasesi duvarı inşasıyla hicâzkârî kapu anbarın tecdîdi	600	32	19200
9	122	Bu mahalde mevcûd odalar koğuş tahatından hicâzkârî kapular inşası maa temür kilid vaz'ı	600	2	1200
9	123	Kule-i kebîrin bîrûn tarafında asıl kale duvarı veçhine bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	30	4000	120000
10	124	Kandiye limanı derûnunda mevcûd taşlı iskenenin ekser deryâdan fenâ bulan mahalleri müceddeden tomruk taşından yüzleme/yüzleme ve bi'l-cümle moloz taşıyla çivileme iskele-i mezkûrun tanzîmi	120	720	86400
10	125	İskele-i mezkûreden liman kapusu ile kule-i kebîr beyinde muhafaza duvarının bir tarafında yüzlemesi /yüzlemesi inşası ve bir yüzü çivileme derzi maa harc-ı iskele ve bir mikdâr mahallin inşası ve iktizası üzere temür kilid vaz'ı	-	-	131640
10	126	Liman kapusu bâlâsından Kayışlı Tabyaya varınca asıl beden duvarı bâlâsında mevcûd hisariçelerin derûn ve biriununda çivileme derz ve câ-be-câ yüzleme/yüzleme tecdîdi maa harc-ı salıncak	75	315	23625
10	127	Liman kapusu bâlâsında suûd olunacak (yükseltilecek) taş nerdübanının (merdiven) vaz'ı mevcûd kufeki taşından imtizacılı kademeler inşası	240	42	10080
10	128	Liman kapusu fevkinde mevcûd ahşab köşkün mürûr-ı zaman ile etraf-ı erbaasında sütunları mevcûd üzerinde sakfın ta'miri ve turâb imlâsı inşası ve tahtında basma tavan ve koğuş tahatasından döşemesi ve etrafı dolma / dolama ve duvarı ve beyaz sıvaları inşasıyla ve hicâzkârî kanadları ve kapu ve ittisâlinde kahve odası inşasıyla tahtânî kasrın ve abdesthane ve memşânın inşası	600	93	55950

10	129	Kasr-ı mezkûr önünde müceddeden kufeki taşdan üç aded kademeli nirdüban inşası	480	-	1320
10	130	Zikr olunan köşkün tahtında liman kapısı derûnu duvarı veçhine çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	216	6480
10	131	Liman kapısı çarşı tarafında mevcûd duvarı veçhine iki kat sıva tecdîdi maa harc-ı iskele	45	60	2700
10	132	Liman kapusunun iki tarafında temür kenar ile rabtılı birbirne mümzec köşesini avadanlık açma küfeki taşdan som paye duvarı inşası maa harc-ı iskele	1200	3,8	4600
10	133	Bab-ı mezkûrun derûn-ı birûnu kapuları bâlâsında mevcûd kârgir tolos veçhine iki kat beyaz sıva maa harc-ı iskele	45	203,5	9157
10	134	Derûn-ı kal'ada kâin kebir silah cebehanesi kapusunda mevcûd karakolhânenin üzerinde bırakma girişlerin bir adedi tebdil ile koğuş tahtından kaplama turâb imlâlî ve tahtında kuşaklaması mevcûd dolma duvarlı/dolama duvarlı iki vtarafı sıvalı karakolhâne sakfı ile dolma duvarı inşası	210	10	2100
10	135	Yine liman kapusundan tabyaya varınca asıl beden duvarının birûnu veçhine bazen yüzleem/yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	45	1120	50400
10	136	Nezaret kapusu haricinde beden duvarı tahtında turâbı hıfz içün mevcûd duvarın veçhine câ-be-câ yüzleme /yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	45	262,5	11812
10	137	Yine bu mahall pişegâhında ak tabyaya mürur olunmak kapu ittisâlinde muhfaza duvarı veçhine keزالik çivileme derz maa harc-ı iskele	30	154	4620
10	138	Zikrolunan Ak Tabyaya mürur olunacak hendek kapusunun yesarı tarafında taşı mahlût kum kireç ile bir yüzü derzli duvar inşası maa harc-ı iskele	360	81	28880
10	139	Yine Ak Tabyaya mürur olunacak hendek kapusu üzerinde taşı mahlût tarafeyni derzli duvar inşası maa harc-ı salıncak	360	2,3	840
10	140	Kandiye kalesi haricine tabya-i sefid demekle maruf kebir tabyanın şu duvarının veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	30	3800	114000
11	141	Zikrolunan tabya duvarının bazı köşesi vasatlarında ve fevkinde ve tahtında ve dört tarafında iktiza eden mahalleri münhedim olub taşı mahlût kum ve kireç ile duvarlar inşası ile siperinin duvarlarının tecdîdi	630	116	41760
11	142	Yine zikrolunan ak tabyanın cânib-i garbîsinde olan karakolhânesinden asıl tabya kapusuna varınca mevcûd tabya duvarı veçhine câ-be-câ yüzleme/yüzleme ve yara doldurmastıyla ve bi'l-cümle çivileme ve kum kireç ile yalama sivastıyla duvar maa harc-ı salıncak	45	850	38250
11	143	Yine ak tabya kapusu fevkinde hafr esastıyla dört tarafı taşı mahlût kum kireç ile sakfa müsâvî olunca derûn ve birûnu derzli üzeri çifte manadan girişli koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî sakf inşastıyla bir aded hicâzkârî kapu ve temür kilidli kapıcı odası inşası	900	18	16200
11	144	Yine ak tabya kapusunun iki tarafında evvela ayakları münhedim ve eseri âsârı kalmayub seng-i küfekiden yüzü yonma birbirine mümtezic som ayaklı ve bâlâsı som kemerli ve kemer üzeri yek-pâre mermer tarih taşlı yine bâlâsı avadanlık açma kafa tahtalı müceddeden tabya kapusu inşası maa harc-ı iskele	-	-	36000
11	145	Zikrolunan tabya kapusunun sağ ve solunda taşı cedîd duvar inşası maa harc-ı iskele	480	15	7200
11	146	Mevcûd tabya kapusunun bâlâsında bir zirâ'' kaddinde yonmadan ilâvesiyle boyası ve ökçe temürlerinin vaz'ı ve ağa kapusunun ta'mîri	-	-	-
11	147	Yine tabya kapusu tarikinde mahlût kum kireç ile bir yüzü duvar inşası maa harc-ı iskele	360	19	6840
11	148	Tabya-i mezkûrun köşelerinde kum kireç ile taşı cedîd karakolhâne inşası	720 cedîd 360 ta'mîr	36 18	32400
11	149	Yine ak tabya-i mezkûrun beden duvarı bâlâsına taşı cedîd kum kireç ile devşirme korkuluk duvarı ve yüzü yonma inşası maa harc-ı iskele	360	151,5	54540
12	150	Tabya-yı mezkûrun vasatında kadim bi'r-i mâ üzerinde kârgir kubbesi ve etrâf duvarları şiddet-i zelzele-i azîmeden münhedim ve perîşân olmağla taraf-ı sâlisesi sakfına çıkınca taşı mahlût duvarlar inşası ve üzerine atik ve cedîd mahlût çapadan girişli kestane direğinden kuşaklı koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî sakf inşası ve hicâzkârî kapu vaz'ıyla tanzîmi	600	41	24750
12	151	Zikr olunan bi'r-i mânin apzına müceddeden kufeki taşından tarafeyni yüzlemeleri birbirne mümtezic bilezik inşası	-	-	3600
12	152	Zikrolunan bilezik ittisâlinde moloz taşından kum kireç ile basamak inşası	-	-	600

12	153	Tabya derûnunda hafr inşâsı ile dört tarafı sakfa müsâvî oluncaya kadar taş duvarlı üzeri kirişli kestane direğinden kuşaklı koğuş tahtası kaplı turâb imlâlî bir aded kapulu temür kilid ve halkalı mühimmat anbarı inşâsı	900	63,3	57035
12	154	Yine tabya-yı mezkûrun yürüyüş kapusu fevkinde münhedim olan taşı tolos cedid kufekiden yüzü yonma ku kireç ile kârgir tolos inşası maa harc-ı iskele	600	14	8400
12	155	Zikr olunan tolos tahtında iki tarafı bir yüzlü taşı cedid kum kireç ile duvar inşâsı	480	7,5	3600
12	156	Yine bu mahalde tarikin iki tarafına yüzleme ve çivileme derz tecdidi	45	-	845
12	157	Yinr bu mahalde yürüyüş kapusu ittisâlinde taşı cedid bir yüzlü duvar inşası	480	1	480
12	158	Zikr olunan kapu üzerinde mevcûd tolos kum kireç ile kanem/(?) inşası maa harc-ı iskele	120	24	2880
12	159	Asıl kal'anın hendek derûnunda nezaret kapusundan yeni kapuya gelince devşirme cedid hendek ve duvarların kum kireç ile bir yüzlü duvar inşası maa harc-ı iskele	360	889	320130
12	160	Yine nezaret kapusundan yeni kapuya varınca domuz damı tabir olunur beden duvarı tahtında ve duvarı veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdidi	360	2152	774720* (doğru hesap = 64560)
12	161	Bıyıklı tabyanın mevcûd şu tabya duvarının veçhine câ-be-câ nerdüban ile çivileme derz tecdidi	15	180	2700
12	162	Yine tabya-yı mezkûrun köşelerinde vaki mevcûd karakolhânelerin derûn ve bîrûnuna derz tecdidi ve bi'l-cümle çivileme tecdidi	120	27	3240
12	163	Yine tabya-yı mezkûr derûnunda cedid taşı ile karakolhâne inşası	720	9	6480
12	164	Bıyıklı tabya kapusundan ma-i leziz ... varınca taşı mahlût korkuluk duvarı inşası	90	-	4500
13	165	Yeni kapudan hendek derûnunda beden siperleriyle derviş mağarasına varınca mevcûd domuz damı tabir olunur duvarı veçhine çivileme derz ve câ-be-câ yüzleme ve yara doldurması tecdidi maa harc-ı iskele	45	4949	222705
13	166	Yeni kapudan derviş mağarasına varınca mevcûd şu hendek duvarı veçhine câ-be-câ yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdidi maa harc-ı iskele	30	990	29700
13	167	Yine derviş mağarasından Hanya kapusuna varınca mevcûd domuz damından münhedim olan taşı mahlût kum kireç ile duvar inşası	360	17,5	6300
13	168	Yine derviş mağarası ittisâlinde Hanya kapusuna varınca hendek duvarı veçhine câ-be-câ yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdidi maa harc-ı iskele	30	4020	120600
13	169	Yine bu mahallin domuz damı duvarı tahtında lağım ağızlarına derûnı rıhtımlı yüzleme duvar inşası	300	90	27000
13	170	Yine Hanya kapusundan Kızıl Tabya köşesine varınca hendek duvarı vechine devşirme ve çivileme derz tecdidi me harc-ı iskele	45	2688	120960
13	171	Yine Hanya kapusundan taşlı tabya pîşegâhına varınca beden tahtında domuz damı duvarı veçhine bazen yüzleme ve çivileme derz tecdidi	30	1135	34050
13	172	Yine zikrolunan domuz damı duvarı tahtında sedd olunan lağım ağızı ittisâlinde müceddeden taşı cedid halis harc ile sedd-i duvar inşası maa harc-ı iskele	480	868	416640
13	173	Gönüllüyan-ı yemin tabyasının şu duvarı veçhine câ-be-câ çivileme derz ve yara doldurması tecdidi maa harc-ı iskele	45	150	6750
13	174	Zikrolunan tabyanın iki tarafında taşı cedid kum kireç ile karakolhâne inşası	720	27	19440
13	175	Tabya-yı mezkûr kapusu tarikinde taşı mahlût bir yüzlü duvar inşası maa harc-ı iskele	360	45	16200
13	176	Koçili Tabyanın mevcûd şu duvarı veçhine câ-be-câ çivileme derz ve ba'zen yara doldurması tecdidi maa harc-ı iskele	30	420	12600
13	177	Zikrolunan Koçili Tabyanın duvarı köşelerinde yüzü yonma duvar inşası maa harc-ı iskele	360	24	8640
13	178	Zikrolunan tabya kapusu tarikinde mevcûd duvarlar veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdidi	30	40	1200
13	179	Mezkûr yürüyüş kapusu tarikinde çivileme derz tecdidi	30	32	960
13	180	Zikrolunan tabya derûnunda yürüyüş kapusunun tarafeynine taşı cedid hâlis harc ile duvar inşası maa harc-ı iskele	480	14	11760*

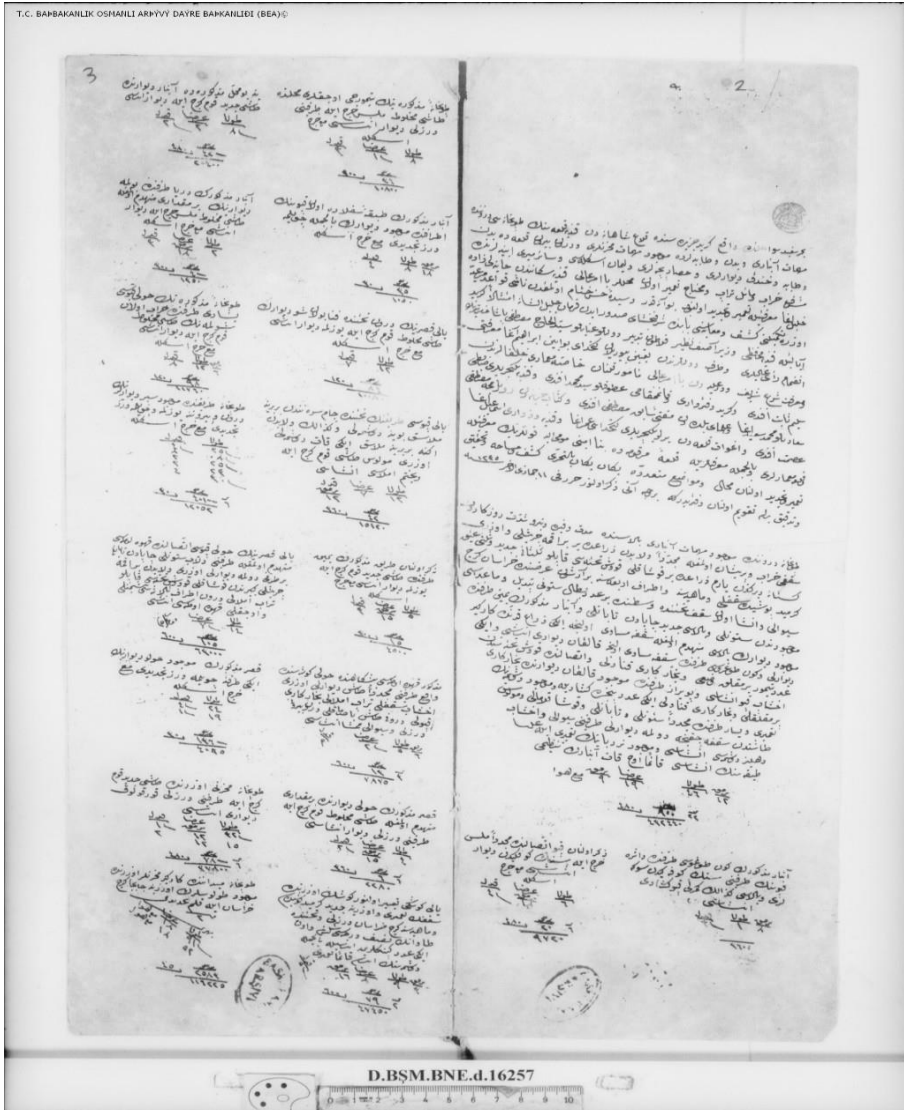
					(doğru hesap= 6720) ²⁰
14	181	Sâlifü 'z-zikr tabyanın vasatında taşı mahlût halis harc ile karakolhâne inşası	600	9	5400
14	182	Yine mezkûr tabya neferatına mahsus odaların veçhine derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	176	5280
14	183	Yine tabya-i yürüyüş kapusunun iki tarafına yüzü yonma duvar inşası	420		1050
14	184	Yine mezkûr tabya bâb-ı kebîri tarîkinde duvar inşası maa harc-ı iskele	360	24	8640
14	185	Zikr olunan tarîkde duvarı veçhine uylama derz tecdîdi	30	48	1440
14	186	Yine tabya-i mezkûrun iki tarafında mevcûd karakolhânenin derzleri ta'mîri	120	18	2160
14	187	Azebân tabyasının mevcûd şu duvarı veçhine câ-be-câ nerdüban ile çivileme derz tecdîdi	15	294	4410
14	188	Tabya-i mezkûrede mevcûd karakolhânelerin derûn ve bîrûnuna çivileme derz tecdîdi	120	27	3240
14	189	Derviş mağarası bâlâsındaki tabyaya hûnî dimekle ma'ruf tabyanın duvarı veçhine çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	612,5	18375
14	190	Yine tabya-yı mezkûrun mevcûd hendek duvarı veçhine bazen yüzleme ve bi'l-cümle çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	30	666	19980
14	191	Tabya-i mezkûrun köşesinde yüzü yonma duvar inşası maa harc-ı iskele	420	10	4200
14	192	Gönüllüyân-ı yesâr tabyasının şu mevcûd tabya duvarı veçhine câ-be-câ çivileme derz tecdîdi	15	200	3000
14	193	Taşlı tabya duvarı derûn-u bîrûnuna câ-be-câ yüzleme ve çivileme derz tecdîdi	30	225	6750
14	194	Leb-i deryâda kızıl tabya ittisâlinde mâfi' tabir olunur tabyanın derûn ve bîrûnu duvarı vecihlerine çivileme derz tecdîdi maa harc-ı iskele	45	300	13500
14	195	Zikrolunan mâfi' tabyasından noksan parmaklık vaz'ı maa harc	840 Dolab 210 Hisse-i Mâ	-	1050 1350
14	196	Zikrolunan mâfi' tabyasının münhedim olan mahalline yüzü yonma duvar inşası	480	2,25	1080
14	197	Liman kapusu haricinde leb-i deryâda asıl beden duvarında telatim-i emvac-ı deryadan münhedim ve perişan olan mahallin derûnunda rıhtım imlâsıyla yüzüne kebir tomruk taşından temür kenarıyla rabtılı som beden duvarı inşası	600	50	50000
14	198	Yine bu mahall hizasında evsaf-ı mezkûre üzere münhedim olan beden duvarının inşası	780	15,5	12285
14	199	Yine beden-i mezkûrun zikrolunan mahal fevkinde beden duvarının yüzlemesi inşası maa harc-ı salıncak	480	85	40800
14	200	Kızıl tabya tahtında yine beden duvarının derya tarafında yüzü yonma temür kenar ile rabtılı duvar inşası	780	8	6160* (doğru hesap=6240)
15	201	Yine bu mahalde azebân karakolhânesi tahtında derya tarafında beden duvarı yüzüne câ-be-câ yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	45	240	10800
15	202	Liman kapusu köşesinden varilciler mahzenlerine varınca derya tarafına câ-be-câ yüzleme ve çivileme derz maa harc-ı salıncak	45	280	12600
15	203	Yine bu mahall ittisâlinde beden duvarının derya tarafında münhedim olan duvarının derûnu rıhtım imlâlı yüzü yonma duvar inşası	600	96	57600
15	204	Yine bu mahall ittisâlinde yerlüyan karakolhânesi tahtında derya tarafında beden duvarını yüzleme ve çivileme derz tecdîdi maa harc-ı salıncak	30	400	12000

²⁰ 480 yerine 840 çarpıldığında 11760 sayısı çıkmakta. Kâtibin 480 ile 840 rakamını karıştırması muhtemel gözükmektedir.

15	205	Yine bu mahalde Sultan İbrahim Han Tabyası tahtında derya tarafında beden duvarının derûnı rıhtım temür kenarıyla yüzü yonma duvar inşası	600	80	48000
15	206	Yine bu mahall-i mezkûrda tabyay-ı mezbûre köşesine varınca derya tarafında beden duvarının veçhine câ-be-câ yüzleme ve çivileme derz maa harc-ı salıncak	30	200	6000
15	207	Yerlüyân kışlakları pişegâhında deryâ tarafında beden duvarının veçhine câ-be-câ yüzleme ve çivileme derz maa harc-ı salıncak	30	390	11700
15	208	O mahall ittisâlinde beden duvarının deryâ tarafında kezalik yüzleme duvar inşası	480	22,5	10800
15	209	Yine bu mahallde yerlüyân karakolhânesi tahtında deryâ tarafında beden duvarının evsâf-ı mezkûre üzere yüzleme inşası maa harc-ı salıncak	480	20	9600
15	210	Kızıl tabya köşesinden kum kapu karakolhânesi tahtına varınca derya tarafında câ-be-câ çivileme derz maa harc-ı salıncak	30	1400	42000
15	211	Sultan İbrahim tabyasının tahtında derya tarafında mevcûd beden duvarı veçhine bi'l-cümle çivileme ve yüzleme duvar inşası maa harc-ı salıncak	30	1650	49500
15	212	Yine bu mahalde leb-i deryada telatim-i bahrdan münhedim ve perişan olan beden duvarının derûnı rıhtım, yüzü yonma temür kenarıyla rabtlı duvar inşası maa harc-ı salıncak	600	64	38400
15	213	Yalı köşkü tahtında leb-i deryâda beden duvarı münhedim olmağla derûnu derûnu rıhtımlı yüzü yonma temür kenarıyla duvar inşası	600	12	7200
15	214	Yine bu mahall-i mezkûrede derya tarafında câ-be-câ derz ve yüzleme tecdîdi maa harc-ı salıncak	30	300	9000
Yekûn Akçe					7.380.333 ²¹
Yekûn Guruş					61502,5 Guruş 33 Para
Mehmed Sadık					

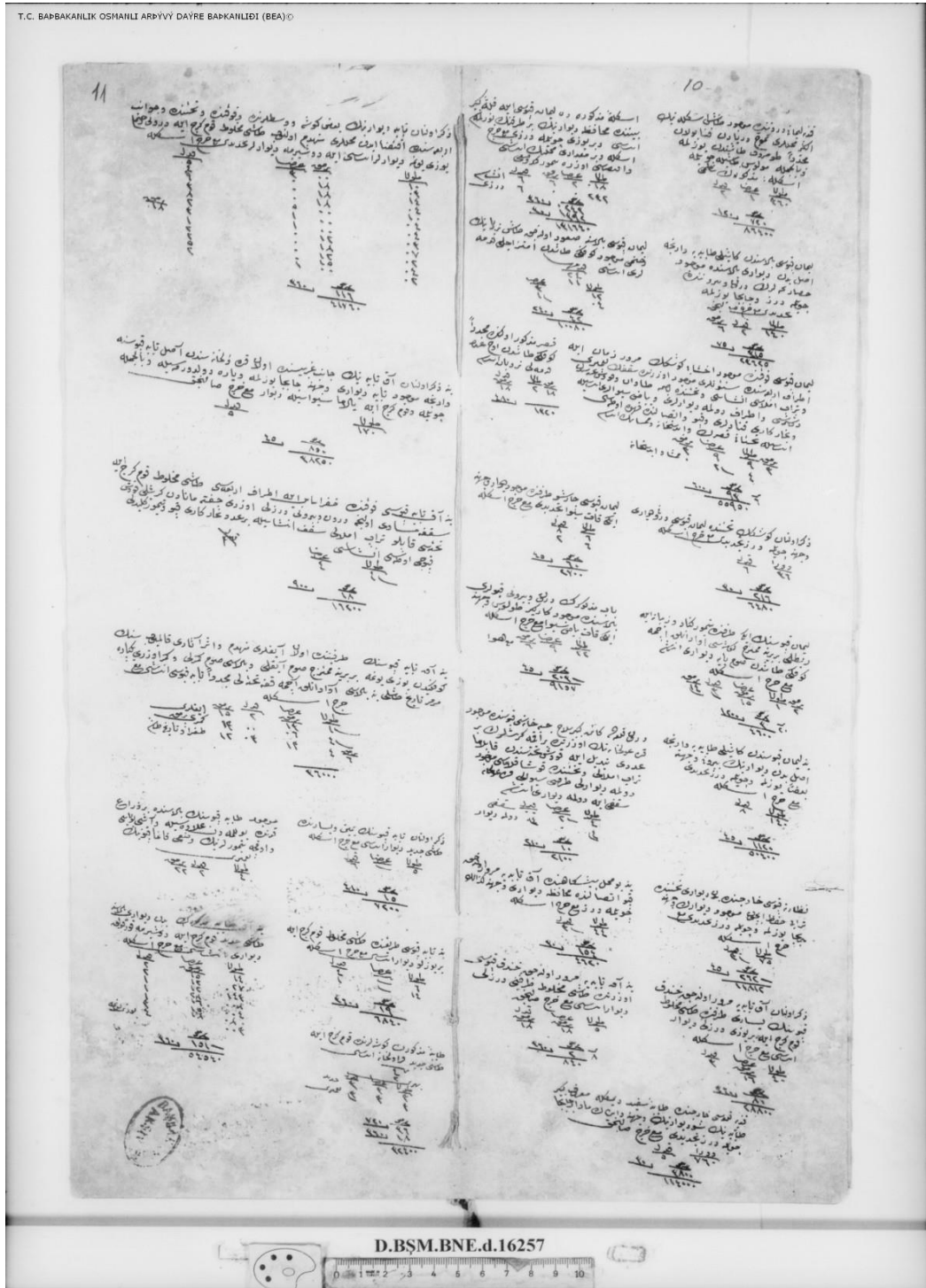
Kaynak: BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, ss. 2- 15.

²¹ Yekûn miktar hesaplarda bazı işlem hataları olmasına rağmen metinde olduğu şekliyle aktarılmıştır. (BOA, D. BŞM. BNE. .d. 16257, s. 15.)

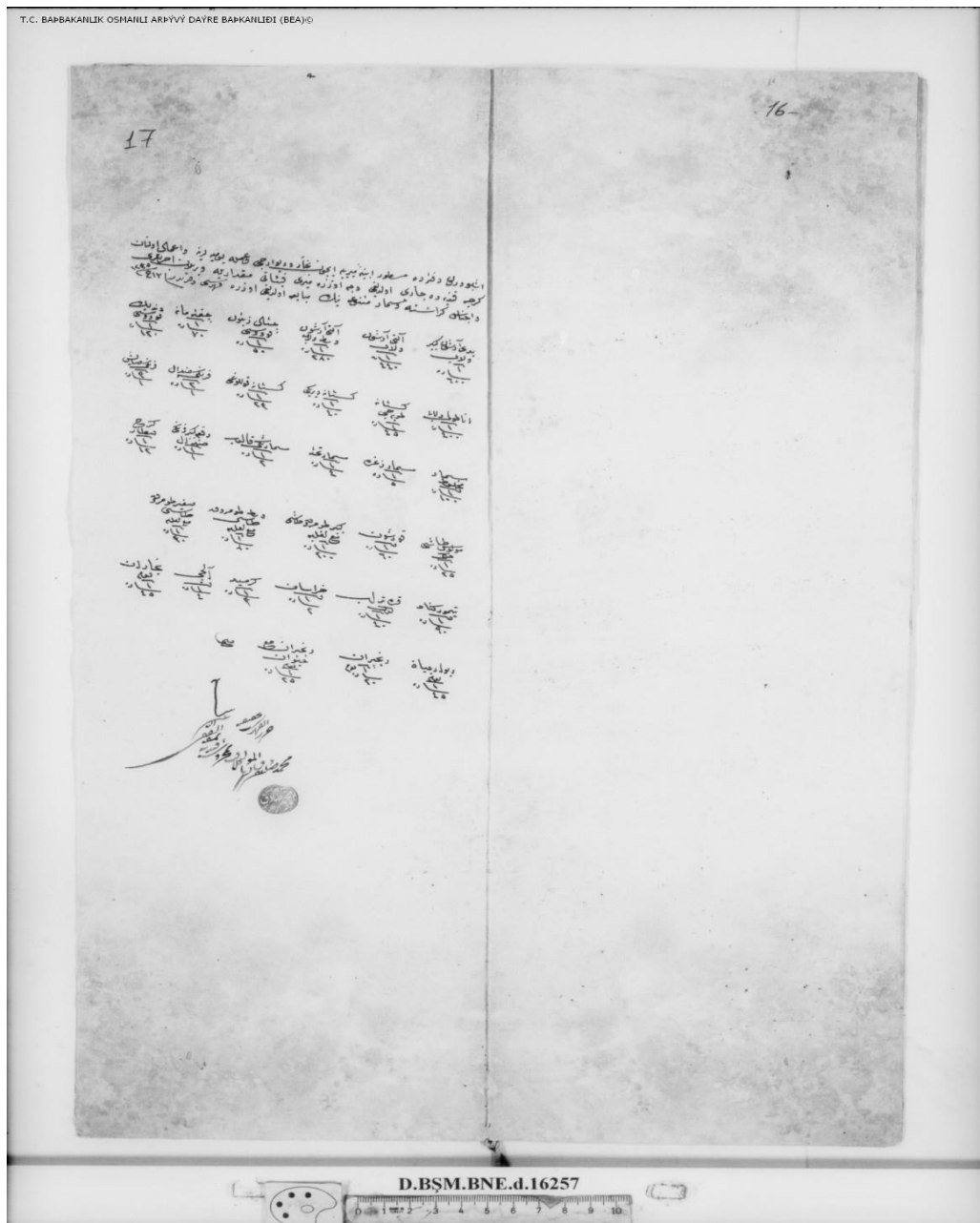

EK-2: Keşif işleminin tarihi, görev alan isimler ve inşaatın yapılması gerektiği bazı mevkiileri bildiren defterin ilk iki sayfası.

BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 2-3.

EK-3: Anbar, tophane ve bazı yalı ve köşklere yapılacak düzenlemeleri gösterir defter sayfaları.

EK-4: Kullanılan malzemelerin fiyatları ve çalışan işçilerin aldıkları ücretleri gösterir liste.

BOA, D. BŞM. BNE. d. 16257, s. 17.